

ArtsEqual: Tasa-arvo taiteen ja taidekasvatuksen palveluiden suuntana

**TAIDE-
YLIOPISTO** x

Leena Ilmola-Sheppard, Pauli Rautiainen, Heidi Westerlund,
Kai Lehikoinen, Sari Karttunen, Marja-Leena Juntunen ja Eeva Anttila

Sisällys

Yli sadan tutkijan voimin 5

Johdanto: ArtsEqual - vaihtoehtoja eriarvoistaville mekanismeille 7

Monialaisuus, -tieteisyys ja -menetelmällisyys 8

Laaja kansallinen hanke 8

Moniäänisyys ja jännitteisyys 10

Miten tasa-arvoinen on ArtsEqual? 12

1. Johtopäätökset: tasa-arvo edellyttää rakennemuutoksia ja vuorovaikutusta 15

Laadun säilyttämiseen perustuvat taiteen sisäiset eriarvoistumisen mekanismit 16

Taiteen ulkopuolelta vaikuttavat eriarvoistavat mekanismit 18

- *Miksi yhteiskunnassa aiemmin hyvänä pidetyt toimintatavat ovat muuttuneet ongelmallisiksi?* 20

Läsnäolosta, taiteilijan ammatti-identiteetistä ja ihmisoikeuksista 23

2. Kun mekanismit tunnistetaan, voidaan eriarvoisuutta vähentää, jos niin halutaan 25

Mitä on eriarvoisuus? 25

Mikä on tasa-arvoa? 28

Eriarvoistavat mekanismit taiteen järjestelmän sisäpuolella: Kuuluuko taide vain osaaville? 29

- *Etäännyttäminen: taiteen korkean laadun turvaamiseksi* 29
- *Ajatusmalli taiteen erityisyydestä ja ylevydestä* 30
- *Miten: tuottaa "lahjakkautta"* 31
- *Esimerkkejä: etäännyttäminen taiteen ja taidekasvatuksen palveluissa* 32
- *Esimerkkejä: etsivää kasvatusta, sektorirajojen ylityksiä, yhteissuunnittelua, rakentavaa vuorovaikutusta* 33

- Ulos sulkeminen: vain kyvykkäille 36
- *Ajatusmalli: asiantuntijalta asiantuntevalle* 37
 - *Miten: ryhmän puuttumista ei edes huomata* 37
 - *Esimerkkejä: monenlaisia dialogeja, osallistujien tarpeita, itsekritiikkiä, kummeja* 38
- Hierarkiat: on parempi, että ammattilaiset päättävät 41
- *Ajatusmalli: arvostavalle yleisölle – tai projekteina* 41
 - *Miten: laatukäsitys ratkaisee* 42
 - *Mikä mahdollistaa sen, että mekanismi on olemassa ja pysyy voimissaan?* 42
 - *Esimerkkejä: yhteistyötä, helppoa osallistumista, moninaisuutta* 43
- Eriarvoistavat mekanismit taiteen järjestelmän ulkopuolella: Onko taiteen tehtävänä toimia vain järjestelmän ehdoilla? 46
- *Talous: Taiteen suhde julkiseen rahoitukseen* 46
 - *Ajatusmalli: nopeita mitattavia hyötyjä* 46
 - *Miten: raha infrastruktuuri-investointeihin* 47
 - *Esimerkkejä: perusoikeuksia, hyvinvointia, näkyväksi tekemistä* 49
- Ulos sulkeminen: toisistaan eriytyneet instituutiot 50
- *Ajatusmalli: kapea käsitys tehtävästä* 50
 - *Miten: kukin pysyy lestissään* 51
 - *Esimerkkejä: ihmisen arvostamista ja uutta laatuajattelua* 52

3. Taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmän mahdollisia rooleja tulevaisuudessa – joustava, aktiivinen yhteiskunnallinen toimija vai laadun vartija? 57

- Maailma muuttuu, taide säilyy, mutta taiteen järjestelmät muuttuvat 57
- Taide on pysyvää, aktiivinen vuorovaikutus yhteiskunnan kanssa järjestelmien kehityksen edellytys 65
- *Tutkijoiden yliopistopartnereita* 69

Lähteet 70

Yli sadan tutkijan voimin

ArtsEqual-konsortiossa (2015–2021) toimi viisi yliopistoa ja tutkimuslaitosta: Taideyliopisto (koordinaattori), Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö (Kulttuuripoliittikan tutkimuskeskus Cupore), Lappeenrannan–Lahden teknillinen yliopisto (LUT), Turun yliopisto ja Työterveyslaitos. Hankkeessa toimi kuusi tutkimusryhmää, jotka ovat tuottaneet yli 200 tutkimusjulkaisua. Tutkimustulosten pohjalta on laadittu 13 toimenpidesuositusta ja kolme infopakettia. Tutkimusyhteistyöhön on osallistunut yliopistoja ja tutkimuslaitoksia Suomesta ja maailmalta, ja tuloksista on käyty keskustelua lukuisten eri alojen toimijoiden kanssa. Tässä raportissa tehdään yhteenveto hankkeen tuloksista. Tiedot hankkeen julkaisuista löytyvät hankkeen verkkosivuilta osoitteesta <https://www.artsequal.fi/fi/tulokset>.

Sponsored pricing

Maintenance of class

Early spaces

A fairer perception of quality of life

Structures in practices

Stereotypes of peoples' interests

Social class related habits

Unequal distribution of educational

Subject matter

Carriers by artists themselves

Stereotypes of producers

Linguistic access in art

Active people that participate

Producers of removal of inequality

lack of knowledge?

Johdanto: ArtsEqual - vaihtoehtoja eriarvoistaville mekanismeille

Taide ei ole vain eliitin oikeus. Taide kuuluu kaikille riippumatta henkilön iästä, asuinpaikasta, kielestä, kansallisuudesta, etnisestä, sosioekonomisesta tai kulttuurisesta taustasta, maassa oleskelun statuksesta, sukupuolesta, seksuaalisesta suuntautumisesta, terveydestä tai toimintakyvystä, elämäntilanteesta tai oletetusta "lahjakkuudesta". Omakohtaiset kokemukset taiteen parissa luovat paitsi välittömiä merkityksellisyyden kokemuksia myös laajemmin kulttuurista osallisuutta ja sen myötä pitkälle tulevaisuuteen suuntautuvia myönteisiä heijastusvaikutuksia – hyvää elämänlaatua ja hyvinvointia. Jokaisen perusoikeuksiin kuuluu mahdollisuus osallistua taiteisiin ja kulttuuriin, kehittää itseään ja yhteisöään niiden avulla läpi elämänkaaren sekä ilmaista itseään vapaasti.

Oikeus taiteeseen ei toteudu automaattisesti, minkä vuoksi ArtsEqual-hanke pyrki tunnistamaan osallistumisen esteitä, ehdotti huono-osaisuuden kehän murtamista aktiivisilla toimilla ja tarkasteli taiteen käytäntöjä ja palveluja eettisestä näkökulmasta. Tutkimus kohdistui institutionaalisen muutoksen tarpeeseen, etsivään palvelutyöhön, lapsi-, nuoriso-, maahanmuuttaja-, vammais-, vanhus- ja vankiryhmille eriyettyyn taidepalvelutoimintaan, sukupolvet ylittävien käytäntöjen kehittämiseen ja taiteen elitismää vähentäviin toimiin ja politiikkaan.

Hanke haastoi kysymään: "millainen järjestelmä syntyisi, jos tasa-arvo olisi lähtökohta julkisin varoin tuettujen taiteen ja taidekasvatuksen palveluissa Suomessa?"

Monialaisuus, -tieteisyys ja -menetelmällisyys

ArtsEqual hahmotti taidealan ja taidekasvatusalan toiminnan kulttuurihistoriallisesti erityiseksi toimintajärjestelmäksi, joka on muotoutunut sosiaalisissa käytännöissä ja joka tuottaa taide- ja taidekasvatuspalveluja ihmisille Suomessa. Hanke tarkasteli tämän palvelujärjestelmän ongelmia monialaisesti, monitieteisesti ja -menetelmällisesti. Tapaustutkimukset kattoivat useita taiteenaloja, kuten kuvataiteen, oopperan, musiikin, tanssin, teatterin ja sirkuksen sekä lisäksi museotoiminnan. Taiteentutkimuksen, taiteellisen tutkimuksen ja taidekasvatuksen tutkimuksen lisäksi hankkeessa toimi tutkijoita muun muassa yhteiskunta- ja taloustieteiden, käyttäytymistieteiden, oikeustieteen ja filosofian aloilta. Tutkimusta tehtiin muun muassa ihmisoikeustutkimuksen, taiteen sosiologian, alkuperäiskansatutkimuksen, sukupuolentutkimuksen, kulttuurintutkimuksen, liikuntakasvatuksen, aivotutkimuksen, organisaatiotutkimuksen, uskontotieteen, sosiaaliantropologian, systeemi-analyysin sekä hallinnon ja politiikan tutkimuksen näkökulmista.

Laaja kansallinen hanke

Hankkeen kuluessa ArtsEqualiin kutsuttiin mukaan aihepiiristä kiinnostuneita nuoria tutkijoita ja tohtoriopiskelijoita eri yliopistoista ja taiteilijoita eri taideorganisaatioista. Hanke osoittautui vetovoimaiseksi tutkimusympäristöksi. Se toi yhteen tutkijoita, taiteilijoita ja asiantuntijoita yli toimiala- ja oppiainerajojen. Tutkimuksen käynnistyessä taiteen ja tasa-arvon kysymyksiä tutki runsaat 30 tutkijaa. Kevääseen 2021 mennessä hankkeessa oli toiminut jo lähes 100 tutkijaa, taiteilijaa ja tohtoriopiskelijaa.

Yhteiskuntapoliittisessa ja akateemisessa tasa-arvokeskustelussa eriarvoistumista ja huono-osaisuutta koskevat teemat ovat nousseet yhä vahvemmin esiin niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Eriarvoistumistutkimus ei taiteen piirissä ole sinänsä uutta, mutta aiempi tutkimus ei ole pyrkinyt kattamaan kansallista palvelujärjestelmää näin laajasti. Hankkeessa yhdistyivät ruohonjuuritason taiteilijoiden ja taidekasvattajien toiminnan tutkimus ja yksittäisten tutkimusten laajempi systeeminen tarkastelu. ArtsEqual oli ensimmäinen hanke, joka ei keskittynyt ainoastaan osoittamaan epätasa-arvon ilmentymistä taiteen käytännöissä, vaan yritti myös löytää erilaisia ratkaisuja siihen, miten yhden valtion taide- ja taidekasvatuksen palveluja voidaan kehittää tasa-arvon näkökulmasta. Vaikka hanke ei täysin kattanutkaan koko suomalaista taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmää, se pyrki ymmärtämään siinä ilmeneviä eriarvoistumisen rakenteellisia juuria ja seurauksia yleisesti yhteiskunnan eri ryhmien osallisuuden ja hyvinvoinnin näkökulmasta myös toimialojen väliset rajat ylittäen. Taidetta ja tasa-arvoa tarkasteltiin kokonaisvaltaisesti, ilmiön eri tasoilla, jolloin kysymyksiä asetettiin niin yhteiskunnan valtakäsitteiden (tendenssit ja asenteet) kuin instituutioiden sekä niissä toimivien henkilöiden vastuun näkökulmista.

ArtsEqualissa sovellettiin systeemiajattelua, jossa yhteiskunta ymmärretään monimutkaisena systeeminä, jossa sen eri toimialoja voidaan tarkastella vuorovaikutuksessa olevina osasysteemeinä. Näitä osasysteemejä ovat esimerkiksi taideala, opetusala, terveysala ja sosiaali- ja sosiaaliala. Systeemisessä ajattelussa oletetaan, että jokainen sosiaalinen systeemi mukautuu aikaan (sen sosiaalisiin vaatimuksiin ja trendeihin) ja paikkaan (inhimillisiin tarpeisiin, ympäristön tarpeisiin ja muutoksiin). Nyky-yhteiskunnassa on ammatillisesti eriydytty ja erikoistuttu niin, että vuorovaikutus on heikentynyt ja tilanteen purkamisen nähdään näiden alasysteemien tärkeäksi tehtäväksi (esim. Casciaro ym., 2019). Tämä siiloutuminen heikentää

toimialojen välistä vuorovaikutusta, viestintää ja yhteistyötä sekä estää näin yhteisten tavoitteiden saavuttamista (Hatch & Cunliffe, 2013, s. 161).

Moniäänisyys ja jännitteisyys

Demokraattinen sivistisyhteiskunta edistää moniäänisyyttä ja erilaisuutta. Se sallii myös erilaisia näkökulmia myös vastauksena kysymykseen, mitä taide ja taidekasvatus on. Vaikka taidekenttä on sirpaleinen, taidekäsitys on moninainen ja taiteilijan ammatti-identiteetit ovat muutoksessa, taidealan keskusteluissa näkemykset taiteen keskeisistä arvoista polarisoituvat helposti: toisessa ääripäässä puhutaan taiteen autonomiasta ja toisessa taiteen tehtäväksi nähdään aktiivinen yhteiskunnan kehittäminen. ArtsEqual-hankkeessa tarkasteltiin kriittisesti erityisesti sitä, miten julkisesti rahoitettujen taiteen ja taidekasvatuksen instituutioiden toiminnassa näkyvät sekä tasa-arvokysymykset että laajat yhteiskunnalliset ja taloudelliset muutokset. Näkökulmana hankkeessa oli osallistujien kokemukset ja toimintaa järjestävien taiteilijoiden ja taidekasvattajien työ. Tasa-arvon kysymys määrittyi muun muassa yksilön tasavertaisena mahdollisuutena toimia elämässä täysipainoisesti yksilön omista lähtökohdista käsin (esim. Sen, 1992) sekä tarpeena kehittää uudenlaista solidaarisuutta ja vastuullisuutta (Bauman, 2000).

ArtsEqual-tutkimushanke on yksi Strategisen tutkimuksen neuvoston Tasa-arvoinen yhteiskunta tutkimusohjelman rahoittamista hankkeista. Tutkimusohjelma edellytti rahoittamiltaan hankkeilta vastauksia siihen, mitkä ovat eriarvoisuutta tuottavia mekanismeja nyky-Suomessa, ja miten tasa-arvoa voidaan edistää peruspalveluiden ja etuusjärjestelmien uudistamisen yhteydessä (Suomen Akatemia, 2014). Ohjelmaan valituilta tutkimusryhmiltä edellytettiin

korkeatasoisten tutkimusjulkaisujen lisäksi tutkimusperustaisia suosituksia päätöksenteon tueksi.

Tästä lähtökohdasta käsin ArtsEqualin tutkimuksessa keskityttiin tunnistamaan sellaisia taiteen ja taidekasvatuksen palveluissa olevia osallistumisen esteitä ja eriarvoistavia mekanismeja, jotka vaikeuttavat tasa-arvoista saavutettavuutta ja jotka kokonaistarkastelussa ylläpitävät yksilöiden ja eri ihmisryhmien välistä epätasa-arvoa. Tarkastelun taustalla on viimeaikainen kehitys, joka vaikeuttaa hyvinvointivaltion rahoitusta. Mm. väestön ikääntymisestä johtuva kestävyysvaje kasvaa, joten valtion ja kuntien täytyy valita ne toiminnot, joiden rahoitusta leikataan ja minkä alueiden julikista rahoitusta kohdennetaan toisin (Julkunen 2017). Tutkimusta ohjasi myös tietoisuus siitä, että kasvava eriarvoistuminen johtaa syrjäytymiseen, terveysongelmiin ja poliittiseen polarisoitumiseen.

Taidekentän vallitsevan, elitistisen asenteen haastaminen ja muutostarpeiden korostaminen hankkeen tutkimuksessa tuotti aika ajoin jännitteitä taiteen alojen toimijoiden näkökulmien ja tutkimuksen välille. Epätasa-arvo perustellaan elitismin kautta, koska tällöin uskotaan, että eliitti ansaitsee auktoriteettiasemansa, koska sillä on päätöksentekoon vaadittava kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma (Higley & Burton, 2006). Hankkeessa tiedostimme, että tutkijoina, taiteilijoina ja opettajina olemme myös itse etuoikeutetussa asemassa ja näin osa elitismiä tuottavia instituutioita. Tutkimustulosten ja toimenpidesuosituksen pohjalta käydyt keskustelut olivat intensiivisiä, joskus jopa kiivaita. Kokonaisuudessaan tutkimusprosessi paljasti, ettei taiteen palveluita ohjaa jaettu käsitys tasa-arvosta, vaan ennemminkin erilaisten intressien, muutoshalukkuuden ja muutoksen vastustamisen jännitteinen yhteiselo. Yhteistyökumppanien näkökulmien ja intressien moninaisuus nosti esiin myös toisistaan poikkeavia käsityksiä taiteen ja taidekasvatuksen palvelujen tarkoituksesta ja tehtävistä. Epätasa-arvoistavien käytäntöjen paljastaminen ei ole ollut

ongelmatonta, sillä samalla horjutettiin alan vakiintuneita instituutioita ja toimintatapoja. Kriittinen näkökulma vaikutti jopa joidenkin tutkijoiden tuleviin työllistymismahdollisuuksiin.

Miten tasa-arvoinen on ArtsEqual?

Tutkimusta tehtiin vuorovaikutuksessa kymmenien sidosryhmien kanssa. Virallisten vuorovaikutuskumppanien määrä kasvoi vuosien varrella yli viiteenkymmeneen. Eriarvoistumisen analysoinnissa yhteistyökumppaneita olivat muun muassa opetus- ja kulttuuri-ministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, Taiteen edistämiskeskus, Opetushallitus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Suomen Kuntaliitto, Suomen Musiikkioppilaitosten Liitto, Taiteen perusopetusliitto, Saamelaisalueen koulutuskeskus Sámi Musihkka Akademiija, Rikosseuraamuslaitos, Kulttuuria kaikille palvelu, Seta, Taikusydän-verkosto, Suomen lastenkulttuurikeskusten liitto, Koulujen Musiikinopettajat ry, Suomen Kansallisteatterin ja Zodiakin Uuden tanssin keskus sekä Läntisen tanssin aluekeskus ry.

Keskustelun innoittamiseksi ja jatkamiseksi **kuvaamme tässä raportissa tärkeimpiä suomalaisessa taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmässä tunnistiamme eriarvoistavia mekanismeja ja niiden taustalla olevia laajempia ajattelumalleja.** Eriarvoistavilla mekanismeilla tarkoitetaan tässä niitä taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmässä ilmeneviä rakenteita ja käytäntöjä, jotka ylläpitävät eriarvoisuutta ja estävät yhteiskunnallisen tasa-arvon toteutumista. Ne ovat ulos sulkevia käytäntöjä, jotka vaikeuttavat taiteen ja taidekasvatuksen palvelujen saavutettavuutta tai jotka sulkevat systemaattisesti eri ihmisryhmiä palveluiden ulkopuolelle. Eriarvoistavien mekanismien systemisen, toistuvan ja usein huomaamattoman luonteen vuoksi niitä on vaikeaa tunnistaa ja muuttaa.

Hankkeen aikana koronapandemia osoitti radikaalilla tavalla, että yhteiskunnan tulevaa kehitystä ei voi ennustaa ja että nopeat muutokset voivat haavoittaa rajusti myös taidealaa. Silti taiteen ja taidekasvatuksen tulevaisuudesta voi muodostaa mielikuvia ja kuvitella vaihtoehtoisia tulevaisuuksia, joiden avulla voidaan pohtia mahdollisia, todennäköisiä ja toivottavia tulevaisuusskenaarioita (Heinonen ym., 2017). Vaihtoehtojen pohdinnassa arvokeskustelu on väistämätöntä. Esitämme tämän raportin loppuosassa vaihtoehtoisia tulevaisuustarinoita, jotka nousivat hankkeen tutkimustulosten tulkinnasta ja raportin kirjoittajien yhteisistä keskusteluista sekä systemaattisista työskentelyprosesseista (ks. luku 3). Toivomme näiden tulevaisuustarinoiden rikastavan niitä kehittämissuunnitelmia, joissa pyritään siihen, että taiteen ja taidekasvatuksen palvelut saavuttavat mahdollisimman monet läpi elinkaaren ja kaikissa elämäntilanteissa.

Tämän raportin kirjoittamiseen on osallistunut monitieteinen ryhmä, jossa oli mukana tutkijoita taiteen eri aloilta ja niiden ulkopuolelta. Raportin johtopäätökset perustuvat hankkeen Visions-ryhmässä tehtyyn systeemianalyysiin ja hankkeen vertaisarvioitujen julkaisujen meta-analyysiin sekä keskusteluun, jota ryhmän jäsenet ovat käyneet monen vuoden aikana. Tämä raportti ei näin ollen pyri kuvaamaan kaikkea hankkeen aikana tehtyä tutkimusta vaan jäsentämään sitä hankkeen yhteisten tutkimuskysymysten valossa.

Kiitämme kaikkia tutkijoita ja vuorovaikutuskumppaneita, jotka olivat mukana toteuttamassa tätä yhtä Suomen historian suurinta taiteen ja taidekasvatuksen alojen tutkimushanketta. Kiitämme erityisesti myös niitä hankkeessa toimineita tutkijoita, jotka osallistuivat tämän raportin kommentointiin. Lisäksi kiitämme Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvostoa merkittävästä rahoituksesta, jota ilman tämän mittaluokan tutkimusta ei olisi pystytty toteuttamaan.

1. Johtopäätökset: tasa-arvo edellyttää rakennemuutoksia ja vuorovaikutusta

Taiteen ja taidekasvatuksen peruspalvelut eivät saavuta yhdenvertaisesti kaikkia, ja niistä hyötyvät varsinkin suomalaisen yhteiskunnan hyväosaiset. ArtsEqual-hanke on hakenut vastauksia neljään kysymykseen: Mitkä seikat ylläpitävät eriarvoisuutta julkisesti rahoitetun taiteen ja taidekasvatuksen palveluissa? Miten taiteen ja taidekasvatuksen palveluja tulisi kehittää yhdenvertaisuuden näkökulmasta? Mitä vaikutuksia taiteen osallistavilla käytännöillä on hyvinvointiin? Miten taiteen ja taidekasvatuksen palveluja voidaan kehittää systeemisestä näkökulmasta?

Kuvaamme seuraavaksi nykyisten julkisesti rahoitettujen taiteen ja taidekasvatuksen järjestelmien rakenteita systeemisesti: kokonaisuuksien suhdetta toisiinsa, niiden sisällä osien keskinäisiä vaikutussuhteita ja järjestelmiin rakentuneita eriarvoistavia mekanismeja. Hankkeessa tunnistettiin kolme taidejärjestelmän itsensä ylläpitämää eriarvoistavaa mekanismia (etäännyttäminen, pois sulkeminen ja hierarkkisuus) ja kaksi taiteen ulkopuolella vaikuttavaa eriarvoistavaa mekanismia (hyöty ja oikeus).

Laadun säilyttämiseen perustuvat taiteen sisäiset eriarvoistumisen mekanismit

1. Etäännyttäminen: Taidealoja ohjaa elitistinen meritokratia (Piketty, 2014), jolla pyritään lahjakkuuden löytämiseen. Taiteen ja taidekasvatuksen pariin hakeutuu, valikoituu sekä myös aktiivisesti valitaan ihmisiä, joilla on parhaat edellytykset menestyä järjestelmän aset-tamin ehdoin. Taiteen ammattilaiset kohdistavat taidekasvatuksen pääasiassa lahjakkaille ja taidepalvelut niille, jotka aktiivisesti ym-märtävät hakeutua niiden äärelle. Näin erot kulttuurisessa pääomas-sa, kyvykkyydessä ja osaamisessa kasvavat ja taiteen asiantuntijat etäänntyvät muussa yhteiskunnassa vallitsevista taidekäsitteistä ja -toimijuudesta. Etäännyttäminen seurauksena järjestelmän sisällä toimivat ammattilaiset eivät tunnista puutteita kulttuuristen oikeuksien toteutumisessa.

2. Pois sulkeminen: Pois sulkeminen on yhtenäiskulttuuriin liittyvä ilmiö, jossa vierastetaan tai pelätään erilaisuutta yhteiskunnassa. Tästä on esimerkkinä ”ableismi” eli kyvykkyyssajattelu, joka nojaa oletukseen ”normaalin” osallistujan kyvykkyyksistä (esim. Linton, 1998). Taidealalla normaalin ihanteeseen kuuluvat pitkälle herkistyneet aistit, toimintaan optimaalisesti sopiva ruumiinrakenne ja tark-ka hienomotoriikka. Tästä ihanteesta poikkeavat yksilöt nähdään kelpaamattomina tai kyvyttöminä, ja he ovat näin vähempiarvoisia osallistumaan taiteisiin tai taidekasvatukseen. Siksi esimerkiksi vammaiset, ikääntyneet, erilaiset oppijat ja ne, joiden keho tai ais-tit eivät muuten vastaa ableistista ihannetta, jäävät usein taiteen ja taidekasvatuksen palvelujen ulkopuolelle.

3. Hierarkkisuus: Taidealan asiantuntijat (esim. taideopettajat, kuraattorit, taiteelliset johtajat ja kriitikot) säännöstelevät ja valikoivat taidetta kuluttajille (suuri yleisö) ja oletetuille erityisryhmille (esim. lapset). Ammatilliseen erityisosaamiseensa ja erityisasemaansa nojaten asiantuntijat tekevät päätöksiä taiteen ja taidekasvatuksen sisällöistä palveluiden käyttäjien puolesta. Vallitseva, meritokratiaan perustuva rahoitusjärjestelmä korostaa taiteen ainutlaatuisuutta ja uutuusarvoa sekä perinteen siirtämistä. Nykyisellään se ei huomioi saavutettavuutta ja demokratiaa riittävästi niin, että kaikille turvataisiin pääsy taiteen palvelujen piiriin ja mahdollisuus vaikuttaa tarjonnan muotoihin ja sisältöihin.

Taiteen ammatillaiset perustelevat toimintaansa liittyviä valintoja ja päätöksiä korkean laadun vaatimuksella. Taiteen portinvartijat määrittelevät taiteellisen laadun, jota yleisön pitää osata arvostaa päästäkseen lähemmäs taiteen sisäpiiriä eli eliittiä. Laatu nähdään perinteestä nousevana tai sitä radikaalisti haastavana uutuuksena, ja muut laadun dimensiot, kuten yhteisöllisyys, yleisön tarpeista lähtevä laatu tai muihin yhteiskunnan palveluihin integroidun taiteen laatu, eivät täytä korkeatasoisen, ”vakavan taiteen” (Abbing, 2019) laatukriteerejä.

Taiteen ulkopuolelta vaikuttavat eriarvoistavat mekanismit

4. Hyöty: yhteiskunta mittaa taloudellista arvoa ja syntynyttä hyötyä

Taidealan ulkopuolella taidetta arvostetaan ja rahoitusta perustellaan nykyään yhä enemmän sen taloudelle tai yhteiskunnalle tuottaman välittömän hyödyn perusteella. Mikäli kytkentä talouteen tai muuhun yhteiskunnalliseen hyötyyn ei ole selkeä, taide on vaarassa jäädä ilman rahoitusta. Taiteen instituutioissa yhteiskunnallista hyötyä yritetään saada aikaan esimerkiksi parantamalla taiteen saavutettavuutta ”perustoiminnasta” irrallisina hankkeina, joiden rahoituspohja on usein sattumanvarainen.

5. Oikeus: kulttuuristen oikeuksien rajaaminen ja pois sulkeminen

Erityisryhmät, kuten sairaalassa, hoitolaitoksessa tai vankilassa elävät, suljetaan ulos taiteen palvelujen piiristä. Kuten edellä todettiin, toimialat ja yhteiskunnalliset instituutiot toimivat historiallisista syistä erillisinä ja keskittyvät oman toimialansa tarkasti määriteltyihin ja ammatilliselle erikoistumiselle perustuviin tehtäviin ilman keskinäistä vuorovaikutusta. Taiteen palvelut eivät ole laitoksissa asuville fyysisesti saavutettavissa ilman toimialarajat ylittävää yhteistyötä ja riittävää oikeudellishallinnollista ohjausta, jossa ihminen nähdään psyko-fyysis-sosiaalis-kulttuurisena toimijana, jonka elämäntilanteessa monet asiat kietoutuvat toisiinsa. Myöskään kulttuuriset oikeudet eivät toteudu näiden ihmisryhmien osalta yhdenvertaisesti muuhun väestöön nähden.

Terveysalalla keskeistä on terveydestä huolehtiminen ja sairauksien parantaminen. Väite tieteellisen tiedon "objektiivisuudesta" ja laajasti ymmärrettyä kulttuurin "subjektiivisuudesta" on sosiaalisesti rakennettu. Se ylläpitää taiteeseen ja kulttuuriin liittyvän ymmärryksen puutetta terveydenhuollossa, vaikka monenlaiset kulttuuriset arvot, uskomukset ja perinteet sekä myös taiteelliset prosessit ja tuotokset vaikuttavat - ja niillä voidaan myös vaikuttaa - terveyteen ja hyvinvointiin. Kulttuurin huomiotta jättämistä pidetään eräänä suurimmista terveyden edistämisen esteistä kansainvälisesti (Napier ym., 2014).

Vankeinhoidon perustehtävänä on rangaista rikoksen tekijää sulkeamalla hänet yhteiskunnan ulkopuolelle. Sulkemalla rikosentekijöitä vankilaan on haluttu huolehtia myös muun väestön turvallisuudesta. Vankeja on osallistettu työtoimintaan 1910-luvulta asti, mutta vasta 1980-luvun lopulla perustettiin ensimmäiset vankien kuntoutuksesta ja työelämään kouluttamisesta vastaavat erityislaitokset. Rikosseuraamuslaitoksen arvoihin kuuluu nykyään ihmisarvon kunnioittaminen ja oikeudenmukaisuus. Tämä tarkoittaa "perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaamista, tuomittujen kohtelemista inhimillisesti, asiallisesti, ja keskenään tasavertaisesti kaiken toiminnan lainmukaisuutta sekä oikeuden ja kohtuuden noudattamista [sekä] täytäntöönpanon toteuttamista siten, että se tukee tuomitun yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hänen pyrkimystään rikoksettomaan elämään" (Rikosseuraamuslaitos, 2020). Käytännössä kuitenkin vankien mahdollisuus osallistua taiteisiin on sattumanvaraista ja tiukasti kontrolloitua.

Miksi yhteiskunnassa aiemmin hyvänä pidetyt toimintatavat ovat muuttuneet ongelmallisiksi?

Kun yhteiskunnan moninaisuus on lisääntynyt ja väestörakenne muuttunut, keskustelu arvoista ja tärkeinä pidetyistä asioista on muuttunut monimutkaisemmaksi. Julkisesti rahoitettujen taiteen ja taidekasvatuksen palveluiden tulee heijastaa yhteiskunnallista muutosta ja mukautua joustavasti strategisiin muutoksiin. Mikäli taideyhteisöt eivät ole jatkuvassa aktiivisessa vuorovaikutuksessa yhteiskunnallisen keskustelun ja muiden toimialojen kanssa, yhteiskunnalliset muutostarpeet tulevat yllätyksenä. Tällöin isoista rakennemuutoksista voi tulla ylitsepääsemättömän suuria.

ArtsEqual-hanke on pyrkinyt lisäämään ymmärrystä taiteen ja taidekasvatuksen palveluista tasa-arvon, saavutettavuuden ja hyvinvoinnin näkökulmista. **Tutkimus- ja kehittämistyöllä on ollut seuraavat tavoitteet:**

Purkaa

- nykyiseen järjestelmään liittyviä mekanismeja, jotka tuottavat eriarvoistumista sekä kapea-alaisesta ammatillisesta erikoistumisesta johtuvia institutionaalisia raja-aitoja

Luoda ja tehdä näkyväksi

- uusia taiteellisia, pedagogisia ja institutionaalisia käytäntöjä ja sosiaalisia innovaatioita, jotka vahvistavat tasa-arvoa ja kulttuurista hyvinvointia sekä avaavat uusia mahdollisuuksia niille, jotka muutoin jäävät taiteen ulkopuolelle

Vahvistaa

- erityisesti vanhusten, syrjäytyneiden nuorten, maahanmuuttaja-taustaisten nuorten, vammaisten, vankien sekä muiden erityisryhmien kulttuurisia oikeuksia ja heidän mahdollisuuksiaan osallistua taiteeseen ja taidekasvatukseen

Korostaa

- kulttuurihyvinvointia osana sosiaali- ja terveysalan rakenneuudistusta, jossa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen siirretään kunnilta yleensä maakuntajakoa noudattavien hyvinvointialueiden vastuulle, ja kehittää uusia erityisryhmille suunnattuja taideperustaisia palveluja taide-, kulttuuri-, opetus-, sosiaali-, nuoriso- ja terveysalan välisenä yhteistyönä

Tukea

- ammatti-, toimiala- ja instituutorajat ylittävää ammatillista oppimista osana taiteen ja taidekasvatuksen palveluiden tasarvoista kehittämistyötä sekä
- taidealan ammatillista ja korkea-asteen koulutusta, siten että se pystyisi paremmin vastaamaan yhteiskunnan muutoksesta syntyneisiin uusiin tarpeisiin ja valmentamaan tulevia taiteen ammattilaisia laajentuviin ja uusiin työkuviin sekä toimintaan moniammatillisissa tehtävissä taiteen ja yhteistyössä muiden alojen kanssa.

Kulttuuriset oikeudet kuuluvat kaikille Suomessa: jokaisella on oikeus osallistua kulttuuriin ja taiteisiin ja siten vahvistaa kulttuurista pääomaansa ja hyvinvointia. Suomen haasteena on edistää osallisuuden ja sen myötä kulttuuristen oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumista rajusti muuttuvassa yhteiskunnassa. Nykyiset ja tulevaisuuteen vaikuttavat muutokset liittyvät muun muassa rakennemuutokseen, yhteiskunnan monikulttuuristumiseen, kasvavasta eriarvoistumisesta johtuvaan syrjäytymiseen, henkiseen pahoinvointiin, terveysongelmiin ja poliittiseen polarisoitumiseen sekä poliittisiin vaatimuksiin, jotka liittyvät kestävyysvajeen ja kilpailukyvyn pakottamiin muutoksiin (Julkunen, 2017). Näiden muutosten vaikutuksiin puuttuminen edellyttää päättäjiltä ennakkointia ja entistä kokonaisvaltaisempaa, systeemisempää ja toimialojen rajat ylittävää näkemystä hyvinvointivaltion uudistuksista.

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, useat Suomea sitovat ihmisoikeussopimukset sekä maamme perustuslaissa turvatut kulttuuriset oikeudet velvoittavat julkisten taide- ja taidekasvatuspalveluiden järjestäjät edistämään ihmisten yhdenvertaisuutta kaikessa toiminnassaan (Rautiainen 2019). Myös UNESCO korostaa taidekasvatuksen merkitystä yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemisessa ja suosittelee taidekasvatusta osana elinikäistä oppimista. Suositus koskee kaikkia valtioita.

Läsnäolosta, taiteilijan ammatti-identiteetistä ja ihmisoikeuksista

Esimerkki: Läntisen tanssin aluekeskuksen *Tanssikummit* vierailevat vanhusten luona palvelutaloissa ja osana kotihoitoa 1-2 kertaa viikossa Turun talousalueella. Tanssikummien tavoitteena on vahvistaa osallistujien kulttuurihyvinvointia osallistavan tanssin keinoin. Läsnäolo, toisen kuunteleva kohtaaminen ja vuoropuhelu ovat keskeisinä tanssi- ja liikeimprovisaatioon perustuvassa asiakas- ja tarvelähtöisessä työskentelyssä, mikä eroaa perinteisemmästä tanssinopetuksesta ja hoitokeskeisestä tanssiterapiasta. (Lehikoinen, 2017; 2019a.)

Esimerkki: *World in Motion* -yhtyeessä yli 20 pakolais- tai maahanmuuttajataustaista muusikkoa yhdessä Sibelius-Akatemian opiskelijoiden kanssa loivat eri traditioista ammentavan musiikillisen tilan (Thirdspace). *World in Motion* toimi molemminpuolisena integraation ja muutoksen kokeilevana tilana sekä uudenaikaisena musiikin alan ammatillisen identiteetin koulutusalueena. (Thomson, 2021.)

Entrance exams of music schools

Subject of music curricula

Exist and thrive in practices

Social class related habits

Jargon

Exclusion of special groups

Unwilling to remain in the

Users lack of knowledge

Elitist spaces

Additional perception of quality of art

Class of Mainline

C

B

A

2. Kun mekanismit tunnistetaan, voidaan eriarvoisuutta vähentää, jos niin halutaan

Mitä on eriarvoisuus?

ArtsEqual-hankkeessa tasa-arvon ja eriarvoisuuden ilmentymiä suomalaisissa taide- ja taidekasvatuspalveluissa lähestyttiin kriittisesti ja monista erilaisista lähtökohdista käsin. Tässä raportissa rajaamme hankkeen tulosten analyysin sosiologi Göran Therbornin näkemykseen tasa-arvosta yhdistämällä siihen Martha Nussbaumin ja Amartya Senin toimintavalmiuksien teorian ja Nancy Fraserin ajatuksen tarpeiden tulkinnan politiikasta. Liberaalin tasa-arvo-käsityksen mukaan ihmiset ovat luonnostaan tasa-arvoisia, kaikilla on sama oikeus vapauteen ja kaikki ovat yhdenvertaisia lain edessä (Young, 2002). Yhteiskunnan instituutioita velvoittaa vaatimus siitä, että perusoikeudet kuuluvat kaikille ja että sääntöjä tulkitaan oikeudenmukaisesti eli johdonmukaisesti ja puolueettomasti (Rawls, 1999). Muodollinen tasa-arvo juridisena asemana ja normeihin kirjattuina oikeuksina sekä mahdollisuuksina ei kuitenkaan välttämättä tuota tosiasiallista tasa-arvoa eri tilanteissa ja niiden lopputuloksissa.

Toimintavalmiusteoria (capabilities approach) ja vaatimus *valmiuksien tasa-arvosta* tarkastelee kriittisesti ihmisten tosiasiallisia ja yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja valmiuksia tavoitella haluamaansa

hyvää elämää (Sen, 1980). Nussbaumin (2006) mukaan keskeisiä hyvinvoinnin perusedellytyksiä ovat oikeus elämään, terveyteen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen, mutta myös vapaus käyttää aisteja, mielikuvitusta ja ajattelua, oikeus tuntea, ilmaista itseään ja leikkiä, mahdollisuus elää aidosti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, kokea yhteenkuuluvuutta, eläytyä toisen asemaan ja huolehtia toisesta, sekä mahdollisuus kunnioittaa itseään ja luottaa siihen, että ihmiset kunnioittavat toinen toistensa ihmisarvoa. Toimintavalmiuksien viitekehyksessä elämän eri mahdollisuudet edellyttävät valintojen tekoa. Valinnoissa korostuu toimijuus, jolla tarkoitetaan ihmisen toiminnanvapautta ja kykyä kehittyä tavoittelemalla ja saavuttamalla asioita (Alkire & Deneulin, 2009; Sen, 1987) sekä kyky luoda ja jakaa käytäntöjä, jotka edistävät inhimillistä kehitystä ja hyvinvointia.

Toimintavalmiuksien tasa-arvon näkökulmasta olennaista on, että hyvinvoinnin perusedellytykset olisivat yhdenvertaisia, mikä loisi jokaiselle perusvalmiudet ja mahdollisuuden osallistua taiteisiin ja taidekasvatukseen vapaasti kaikissa elämäntilanteissa läpi elinkaarren minkään henkilöön liittyvän syyn sitä rajoittamatta. Eriarvoisuutta tuottavat mekanismit kuitenkin vaikeuttavat tai estävät useiden ryhmien osallistumista taiteisiin ja taidekasvatukseen ja estävät tosiasiallisen tasa-arvon toteutumista. Jotta toimintavalmiuksien periaatteellinen tasa-arvo voisi toteutua kompleksisessa yhteiskunnassa, tulee yhteiskunnan harjoittaa 'tarpeiden tulkinnan politiikkaa' ja tehdä altavastaajien ja marginaalisten ryhmien tarpeet julkisiksi (Fraserin, 1997). Vain näin voidaan vaikuttaa systeemiseen eriarvoisuuteen, jonka suhteen ei ole yksimielisyyttä.

Tämä raportti korostaa tasa-arvon tarpeiden julkistamisen ja julkisen keskustelun tärkeyttä taiteessa ja taidekasvatuksessa, jossa yksilön mahdollisuus osallistua taiteisiin ja taidekasvatukseen ei toteudu yhdenvertaisesti ja jossa eriarvoisuus voi olla jopa paljain silmin havaittavaa. Therbornin (2014) mukaan eriarvoisuutta on

monenlaista, mutta se ”tarkoittaa aina joidenkin ihmisten sulkemista tiettyjen asioiden ulkopuolelle --- [ja] ihmisten jättämistä kehityksen avaamien mahdollisuuksien ulkopuolelle” (s. 29). ”Eriarvoisuus loukkaa ihmisarvoa; se vie ihmisiltä mahdollisuuden kehittää tasa-vertaisesti kykyjään” (Therborn, 2014, s. 7). Se syntyy epäreiluista hierarkkisista eroista, jotka ovat vältettävissä, jos yhteiskunta niin haluaa (Therborn, 2012).

Therbornin (2014, s. 67) mukaan yhteiskunnassa on kolmenlaista eriarvoisuutta:

1. **Elämänehtojen eriarvoisuus** on sosiaalisesti rakentunutta eriarvoisuutta, joka koskee ihmisten elinmahdollisuuksia. Kaikilla ihmisillä ei ole samanlaisia mahdollisuuksia ihmisarvoiseen elämään, terveyteen ja hyvinvointiin. Äärimmäinen eriarvoisuus tappaa.
2. **Eksistentiaalinen eriarvoisuus** tarkoittaa ihmisarvoon liittyvää eriarvoisuutta. Ihmisillä ei ole samanlaista oikeutta tulla kunnioitetuksi, kehittää itseään ja kokea riippumattomuutta.
3. **Resurssien eriarvoisuus** tarkoittaa sitä, että ihmisillä on käytössään eriarvoiset resurssit, joihin kuuluvat paitsi taloudelliset, myös kulttuuriset ja tiedolliset resurssit.

Therborn (2014, s. 77) nimeää seuraavat eriarvoisuutta tuottavat mekanismit:

Etäännyttäminen (distanciation) on mekanismi, jossa yksilö saa etumatkaa (esim. paremmat lähtökohdat, vanhempien tuki tai onnistunut aloitus osaavan ja kannustavan opettajan opissa) suhteessa toiseen ihmiseen, jonka osallistumista rajoittavat esimerkiksi tiedon puute, kohtuuttoman pitkä matka taideharrastuksen pariin ja kuljetuksen puuttuminen tai terveysongelmat.

Ulossulkemisen (exclusion) mekanismi syntyy silloin, kun muiden pääsy mukaan tai eteneminen uralla estetään jakamalla ihmiset sisäryhmään, jolla on enemmän mahdollisuuksia, ja ulkoryhmään, jolta nämä etuoikeudet puuttuvat. Pois sulkemisen mekanismi ilmenee usein erilaisina esteinä ja syrjintänä.

Hierarkisointi (hierarchization) on mekanismi, jossa sosiaalisia toimijoita asetetaan ajan mittaan syntyneen arvoajattelun mukaiseen arvojärjestykseen ja kohdellaan ylempi- tai alempiarvoisina.

Riisto (exploitation) on mekanismi, jossa sosiaaliset toimijat jaetaan kategorisesti ylempi- ja alempiarvoisiin siten, että ylempiarvoiset saavat yksipuolisen hyödyn alemmpiarvoisten ihmisten toiminnasta.

Mikä on tasa-arvoa?

Therborn (2014) määrittelee tasa-arvon Senin (1992) toimintavalmiuksien teorian pohjalta yhdenvertaiseksi kyvyksi toimia täysimääräisesti ihmisenä niin, että yksilö voi toteuttaa täyden potentiaalinsa. Juho Saari (2015) puolestaan pitää toimintakykyä itsekunnioituksen lähteenä ja siten hyvän elämän edellytyksenä. Taide ja taidekasvatus voivat osaltaan vahvistaa yksilön itsekunnioituksen rakentumista tai vuorovaikutuksen luonteesta riippuen myös heikentää sitä.

Taiteen ja taidekasvatuksen instituutiot voidaan ymmärtää historiallisesti ja kulttuurisesti erityisiksi yhteisöiksi, jotka ovat sosiaalisesti rakentuneita. Yhteisöjä ohjaavat yhteiset arvot ja tieto, ja näiden syntyssyyt ja valintojen perusteet ovat ajan mittaan institutionalisoituneet eli vahvistaneet itseään "näin-on-aina-ollut"-todellisuudeksi. Pitkän ajan kuluessa vakiintuneet rakenteet "vastustavat" itseensä kohdistuvia muutosyrityksiä (Kaidesoja, 2018; Berger & Luckmann, 1966). Taiteen alojen instituutioissa vastarinta tasa-arvokysymyksissä syntyy siitä, että muutos haastaa sisäistetyn uskomukset, asenteet, käytännöt ja status quon.

Eriarvoistavat mekanismit taiteen järjestelmän sisäpuolella: Kuuluuko taide vain osaaville?

Etäännyttäminen: taiteen korkean laadun turvaamiseksi

Taiteen ja taidekasvatuksen ammattilaiset pyrkivät pitämään yllä ja parantamaan taiteen laatua seulomalla esiin lahjakkuuksia. Taidealan organisaatiot kohdistavat palvelujaan useimmiten niille, jotka aktiivisesti ymmärtävät hakeutua niiden pariin. Taidekasvatuksen palveluita suunnataan yksilöille, joilla on ammattilaisten arvioiden mukaan parhaat edellytykset menestyä ja kehittyä sellaisten kriteerien mukaisesti, jotka pohjautuvat asiantuntijoiden perinteeseen. Näin kyvykkäät, motivoituneet ja perinteisillä mittareilla lahjakkuutta osoittavat yksilöt etäännyvät sekä muusta väestöstä että omasta ikäluokastaan erilliseksi ryhmäksi. Muut suljetaan ryhmän ulkopuolelle korostamalla traditiota ja taiteellisen laadun ylläpitämistä ensisijaisina suhteessa muihin kriteereihin, jotka on katsottu järjestelmän ulkopuoliseksi.

Ajatusmalli taiteen erityisyydestä ja yleveydestä

Taiteissa ja humanistisissa tieteissä kulttuurisia tuotteita on 1800-luvulta lähtien luokiteltu hierarkkisesti (korkeakulttuuri, kansankulttuuri, populaarikulttuuri). Suomessakin pitkään vallalla ollut korkeakulttuurinen käsitys taiteesta on muokannut ymmärrystä taiteista osana sivistystä ja kulttuurikaanonin sekä ohjannut taidealaa toteuttamaan jakoa hyvään ja huonoon tai merkitykselliseen ja vähemmän merkitykselliseen taiteeseen (Koivunen & Marsio, 2006). Lisäksi modernin aikakauden näkemys eheäreunaisista oppiaineista ja ammateista, joita harjoitetaan eriytyneesti itsenäisissä käytäntö-yhteisöissä, vaikuttaa edelleen voimakkaasti taiteissa (Lehikoinen ym., 2021). Tällaisessa ajattelumallissa taidejärjestelmä nähdään olevan olemassa vain itseään varten ja vastaamassa vain taiteelle itselleen mielekkäisiin kysymyksiin. Taide- tai taidekasvatusjärjestelmä uusintaa tai uudistaa itse itseään vain sisältä käsin (Väkevä ym., 2017). Tätä historiallista taustaa vasten taide näyttäytyy inhimillisen toiminnan erityisalueena, joka kuuluu ennen kaikkea kyvykkäille ja niille, joilla on vahva motivaatio tuottaa ja arvostaa laatua. Kaikkein kyvykkäimmillä ei ole velvollisuuksia tai vastuuta kapeasti rajatun taiteellisen toiminnan ulkopuolella.

Itsenäisyyden ja vapauden eetos taiteissa näkyy myös meritokraattisessa oletuksessa, jossa ihmisten ajatellaan olevan vapaita valitsemaan osallistumisensa taiteisiin ja taidekasvatukseen. Tällöin uskotaan, että jokaisella on periaatteessa mahdollisuus sivistää itseään osallistumalla aktiivisesti taiteelliseen toimintaan (Laes & Rautiainen, 2018b). Taiteen palvelujärjestelmässä monet taideinstituutiot pyrkivät nykypäivänä edistämään taiteen saavutettavuutta esimerkiksi yleisötyön ja saavutettavuusohjelmien keinoin, mutta eri taidealojen oppilaitokset (mukaan lukien ammatillinen ja korkea-asteen koulutus) jättävät edelleen vähälle huomiolle yksilön

fyysiset, psyykkiset, sosiaaliset, kulttuuriset, maantieteelliset ja taloudelliset rajoitteet sekä taiteen ammattilaisilta edellytettävät valmiudet saavutettavuuteen tähtäävässä työssä (Laes ym., 2018a; Westerlund ym., 2021). Taidealan ammatillinen ja korkea-asteen koulutus on vasta hiljattain alkanut tuoda sosiaalisen vastuullisuuden näkökulmaa koulutusohjelmiinsa.

Miten: tuottaa "lahjakkuutta"

Eriarvoisuus on kiinteä osa länsimaista kaksijakoista ja vastakainasettelua korostavaa mallia, joka ohjaa taidealojen huomion ja resurssit "lahjakkaille" ja "osaaville". Käytännössä niitä, joilla on vain vähän tietoutta ja kokemusta taiteesta ja taiteen tekemisestä, ei kutsuta aktiivisesti osallistumaan taide- ja taidekasvatuspalveluihin. Jos lapsuuden kasvuympäristö ei ole tarjonnut mahdollisuutta harrastaa taidetta, on todennäköistä, ettei yksilö myöhemminkään elämässään koe taiteen olevan häntä varten. Meritokraattinen mekanismi ja siihen liittyvä elitismi suomalaisessa taidepalvelujärjestelmässä suuntaavat sekä koulutuksen että taidepalveluiden tuotannon ja kuluttamisen jo entuudestaan kiinnostuneille. Lahjakkaat ja kiinnostuneet etäännyvät näin entisestään muista ihmisistä. Tästä muodostuu itseään vahvistava mekanismi, jonka pysäyttäminen edellyttää erityisiä vastatoimia niin tasa-arvonäkökulmasta kuin myös siksi, että taiteen eliitin etäänntyminen muista ihmisistä uhkaa hämärtää taiteen merkitystä yhteiskunnalle.

Esimerkkejä: etäännyttäminen taiteen ja taidekasvatuksen palveluissa

- *Taiteen palvelut ja taideopetuksen tarjonta sijaitsevat maantieteellisesti ja kulttuurisesti suurissa asutuskeskuksissa ja ovat keskittyneet kaupunkien ydinkeskustoihin.* Taideopetuksen ja palveluiden piiriin on vaikeampi päästä silloin, kun henkilö asuu kaukana palveluista tai kun hänen kasvuympäristönsä ei arvosta taiteita.
- *Huippuosaamista* korostetaan koulutuksessa. Harrastaminen on tavoitteena vähempiarvoisempaa.
- *Ammatillinen erikoistuminen on pitkälle vietyä, ja taidekäsitys pitää laadun mittatikkuna länsimaalaista korkeataidetta.* Meritokraattinen järjestelmä kaventaa taidekäsitystä ja sulkee (tarkoituksellisesti tai tarkoittamattaan) ulkopuolelle ne, joilla on erilainen taidekäsitys. Ulos suljetaan myös ne harrastajat, jotka eivät jaa ammattilaisten valtaenemmistön laatukäsitystä.
- *Oletetaan, että osallistuminen on ongelmattonta ja että kaikilla on vapaus valita* (Brando, 2016). Taiteen palvelujärjestelmässä otaksutaan, että kaikki halukkaat voivat osallistua taiteen koulutukseen tai taiteisiin ongelmattomasti ja että avoimien ovien periaate on yhdenvertaisuutta ja riittää sellaisenaan edistämään inklusiota.

Esimerkkejä: etsivää kasvatusta, sektorirajojen ylityksiä, yhteissuunnittelua, rakentavaa vuorovaikutusta

- Kohdistetaan aktiivinen ”etsivä” taide- ja taidekasvatustoiminta erilaisiin käyttäjäryhmiin (Turpeinen, 2018; Turpeinen ym., 2019) ja työnantajat tarjoavat taide- ja taidekasvatustoimintaa työpaikoilla.
- Käytetään monipuolisia pedagogisia menetelmiä opetuksessa ja erilaisia taiteellisia toimintamuotoja ja osallisuuden muotoja kehittäviä palveluja (Ansio ym., 2017; Juntunen, 2018; Laes, 2017; Nikkanen ym., 2019; Seppälä ym., 2020; Sutela ym., 2020; Sutela ym., 2021).
- Ylitetään sektorirajat taiteen opetuksen ja palvelujen kytkemiseksi olennaiseksi osaksi yhteiskunnan muita toimintoja, kuten esimerkiksi vanhustyötä tai työttömyyden haittojen torjuntaa (Lehikoinen, 2017; 2019a), seurakuntatyötä tai uskonnollisten yhteisöjen toimintaa (Ansio, 2019), terveydenhuollon ja taidepalveluiden integroiminen pitkäaikaissairaiden vanhusten hyvinvoinnin lisäämiseksi (Koivisto ym., 2020), nuorten pysähtymistä ja pohdintaa tukevat matalan kynnykset taideperustaiset ja moniääniset tapahtumat (Pässilä & Owens, 2017) sekä musiikinopetus syrjäytymisuhan alla oleville lapsille ja nuorille (Väkevä ym., 2017; Westerlund ym., 2019b).
- Tuodaan erityisryhmät mukaan taiteen palveluihin kulttuurikaveri ja kuljetuspalvelujen avulla (Lehikoinen, 2017).
- Kuntalaisten osallistaminen palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen ja testaamiseen siten, että he saavat vaikutusvaltaa ja vastuuta (Ahokas & Heikkilä, 2017), kuntalaisten osallistaminen museon kehityshankkeissa (Hirvonen-Nurmi, 2021).

- Vahvistetaan kulttuurienvälistä dialogia taideorganisaatioiden ja oppilaitosten johtamisessa, taiteilijoiden ja taideopettajien koulutuksessa sekä toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa (Anttila ym., 2018; Hirvonen-Nurmi, painossa; Kantonen, 2019a, 2019b; Kantonen & Kantonen, 2017; Thomson, 2021) sekä peruskoulun taidekasvatuksen opetussuunnitelmassa, joka nykyisellään vahvistaa tarpeettomasti oletettua etnistä ryhmäidentiteettiä ja suomalaisen vs. muut kulttuurit (mm. saamelaiset) -vastakkainasettelua (Kallio, 2017; Koskela ym., 2021).
- Tuetaan taiteellis-pedagogista työskentelyä kulttuurisen osallisuuden ja aktiivisen toimijuuden edistämiseksi koulu yhteisössä (Anttila ym., 2017). Esimerkiksi taiteilijaopettajien työskentely pitkäkestoisesti peruskoulun valmistavalla luokalla yhteistyössä luokanopettajan kanssa yhdistäen tanssia ja suomen kieltä kokeilevasti sekä kehittäen taiteelliseen prosessiin perustuvaa pedagogiikkaa vahvasti oppilaiden aktiivista toimijuutta, kun heidän itsensä kehittämäänsä toimintamuotoja otettiin käyttöön koko koulussa (Nikkanen ym., 2019; ks. myös Anttila ym., 2019).
- Vahvistetaan taide- ja luokanopettajan yhteistoimintaa sosiaalisen vuorovaikutuksen edistämiseksi koulussa (esim. pääkaupunkiseudulla sijaitsevassa peruskoulussa ensimmäisen luokan oppilaat ja erityistä tukea tarvitsevat 1.–2.-luokan oppilaat osallistuvat tanssipedagogiseen interventioon, jossa taide- ja luokanopettajan yhteistoiminta tuotti havaintoja muutoksesta sekä opettajien pedagogisessa toiminnassa että oppilaiden kehollisessa toiminnassa ja keskinäisessä vuorovaikutuksessa) (Turpeinen, 2018).
- Vahvistetaan osallistujan yksilöllistä toimijuutta kunnioittavaa taiteellista toimintaa ja korkeatasoista pedagogiikkaa, joka mahdollistaa arvokkaan kohtaamisen ja jaetun taiteen kokemuksen.

Esimerkiksi kehitysvammaisia aikuisia osallistavan tanssipedagogisen toiminnan etiikkaa käsittelevässä väitöstutkimuksessa ja tutkimusyhteistyössä Lyhty ry:n koordinoimassa ”Ihminen on hyvä asia” -kampanjassa todettiin, että kampanjat ovat hyvä tapa tuoda yhteen koulujen oppilaita ja kehitysvammaisia kokemusasiantuntijoita ja herättää siten keskustelua kehitysvammaisuudesta (Jaakonaho, 2019). Turun kaupungin Ennaltaehkäisevä virikkeellinen vapaa-aika -ohjelmassa (EVIVA), joka suunnattiin syrjäytymisvaarassa oleville lapsille ja nuorille sekä muille palvelujen ulkopuolelle jääville niin kutsutuille ”passiivisille” asukkaille, todettiin, että osallisuutta kulttuuri- ja liikuntaharrastuksiin voidaan lisätä ja eriarvoisuutta vähentää poikkihallinnollisella yhteistyöllä, jalkauttamalla pitkäjänteisesti toteutettua aluetoimintaa osaksi asukkaiden arkea matalan kynnyksen paikkoihin asukkaiden lähelle, kuten kirjastoihin, nuorisotaloihin ja vanhainkoteihin, viestimällä toiminnasta monikanavaisesti taloyhtiöiden ilmoitustauluilla, paikallislehdessä, sosiaalisen median kanavien kautta ja kaupungin verkkosivuilla ja tarjoamalla Kimmoke-rannekkeella kulttuuri- ja liikuntapalveluja edullisesti muun muassa toimeentulotuen, työmarkkinatuen ja peruspäivärahan saajille (Ahokas & Heikkilä, 2017; Laukkanen, 2017; Laukkanen ym., 2017).

Taiteen perusteleminen ”lahjakkuus”-puheella

- *etäännyttää* jakamalla ihmiset lahjakkaisiin ja lahjattomiin
- *sulkee ulos* ne, jotka eivät ”halua oppia” toimimaan tradition ehdoilla
- *hierarkisoi* sillä, että taiteen eliitti määrittelee lahjakkuuden ja päättää, kuka on lahjakas
- *riistää* ”lahjattomia” siten, että resurssit menevät ”lahjakkaille”.

Ulos sulkeminen: vain kyvykkäille

”Ableismi-ajattelulla” määritellään ”normaali” osallistuja, joka ei horjuta totuttuja käytäntöjä taideinstituutioissa ja joka ei edellytä taidealojen opetuksessa erityistoimia. ”Normaaliin” taiteilijan kyvykkyysihanteeseen kuuluvat pitkälle herkistyneet aistit, toimintaan optimaalisesti sopiva ruumiinrakenne ja tarkka hienomotoriikka. ”Normaali” yleisö taas osaa noudattaa kulttuurisesti erityisiä käyttäytymiskaavoja ja toimia esitystilanteessa odotusten mukaisesti. Optimaaliseksi määritellystä kehoihanteesta erottautuva keho, vammaisuus tai toimintarajoitteisuus nähdään ”normaalin” kriteeristä poikkeavana piirteenä ihmisessä, mikä tulkitaan kyvyttömyydeksi, soveltumattomuudeksi tai merkiksi vähempiarvoisuudesta, jonka perusteella vammaiset, toimintarajoitteiset tai muuten ideaalin normeista erottautuvat ihmiset voidaan sulkea taiteen tekijyyden ja kuluttajuuden ulkopuolelle. Näin kyvyttömiksi tai poikkeaviksi määritellyt henkilöt ja ryhmät voidaan perustellusti sulkea ulos taiteen ja taidekasvatuksen palveluista sekä taiteen ammattilaisuudesta. Koska vammaisuuden ja toimintarajoitteisuuden huomioiminen edellyttää järjestelyjä, jotka eivät palvele sitä taiteen laadun määritelmää, joka liittyy taiteen tuottamiseen, pidetään kehoihanteesta poikkeamista ja vammaisuuden, iän tai sairauden tuomia rajoituksia ei-toivottuna erilaisuutena. Etnisesti päällisin puolin melko yhtenäiseltä vaikuttavassa suomalaisessa kulttuurissa maailman näkeminen kansalliskeskeisestä näkökulmasta ohjaa sulkemaan ulos myös kulttuurisesti ja ihonväriltään poikkeavia.

Ajatusmalli: asiantuntijalta asiantuntevalle

Taidetta kuuluu tuoda esille taiteelle erityisissä tiloissa sitä itseään varten ja taiteeseen entuudestaan perehtyneille koettavaksi ja arvioitavaksi. Taiteen laadun turvaaminen ja kehittäminen on tärkein taideopetuksen tehtävistä. Niukat resurssit kannattaa kohdentaa niihin, joilla on ”luontaisia” edellytyksiä korkeatasoisiksi ammattilaisiksi tai taide-elämyksen ”oikeanlaiseen” vastaanottamiseen. Tietyt konventiot, kuten taidetapahtumiin liittyvä käyttäytyminen, täytyy tuntea, jotta taide-elämys olisi korkeatasoinen ja taide kohdattaisiin asiallisesti ja jotta taiteilijoiden työ ja muun yleisön taidekokemus eivät häiriintyisi. Taiteen laatu syntyy ammattilaisen ja asiantuntevan yleisön vuorovaikutuksessa. Erilaisten ryhmien, kuten muistisairaiden tai vammaisten, taidekokemuksia ei arvosteta eikä heidän mahdollisuuttaan osallistua pidetä yhtenä palvelun laadun ulottuvuutena.

Miten: ryhmän puuttumista ei edes huomata

Oletus kehoideaalista poikkeavasta ruumiinrakenteesta, vammaisuudesta, toimintarajoitteisuudesta tai kulttuurisesta poikkeavuudesta kyvyttömyyden tai vähempiarvoisuuden merkkinä tuottaa retoriikkaa, jolla pois sulkemista oikeutetaan. Perinteisten kyvykkyyden kriteereiden ulkopuolelle jäävien kiinnostusta, motivaatiota ja ”lahjakkautta” ei selvitetä eikä kehitetä. Vammaisilla, ”lahjattomilla”, toimintarajoitteisilla ja kulttuurisesti poikkeavilla ei näin ollen ole pääsyä ”normaalien” ryhmään, eikä erilaisten ryhmien olemassaoloa eikä siten myöskään pois sulkemista edes tunnisteta.

Pois sulkeminen turvaa eliitin (lahjakkaiden taiteilijoiden ja asiantuntevan yleisön) aseman. Muihin ryhmiin kuuluvia ei yleensä kohdata taiteen eliitin tiloissa ja eliitille ulkopuolisia ryhmiä ei yleensä huomioida toimintaa koskevissa päätöksissä saatikka oteta mukaan

valmisteluun ja päätöksentekoon. Taiteen ja taidekasvatuksen instituutioissa ei ole riittävästi kulttuurisiin oikeuksiin liittyvää tietoa, eikä yhdenvertaisuus- ja saavutettavuusvaatimuksia huomioida riittävästi taiteen ja taidekasvatuksen perusrahoituksen rahoitusohjauksessa. Perusrahoitusta tulisikin muuttaa siten, että instituutioiden toimintaa voidaan toteuttaa lähtökohtaisesti mukaan ottavana sen sijaan, että esimerkiksi vammaisille, toimintarajoitteisille tai maahanmuuttajille suunnataan toimenpiteitä ”erityis”-nimikkeen alla projektirahoituksella lyhytjänteisesti.

Esimerkkejä: monenlaisia dialogeja, osallistujien tarpeita, itsekritiikkiä, kummeja

- Monipuolistetaan taiteen palveluiden laatukäsitettä siten, että erilaiset tavat saavuttaa erilaisia yleisöryhmiä otetaan mukaan taidepalveluiden laadun ulottuvuuksiksi (Laes ym., 2021).
- Luovutaan normaalin yleisön oletuksesta ja käydään aktiivisesti pidemmälle vietyä dialogia monenlaisten ryhmien kanssa. Uudet aiemmin palvelujen piiristä puuttuneet ryhmät ja heidän tarpeensa toimivat uudistamisen voimana, joka parhaimmillaan purkaa taiteilijoiden ja yleisön välistä erontekoa. Samalla luodaan uusia, suhteisiin perustuvia dimensioita taiteen laatukriteereihin. (Lehikoinen, 2021.)
- Integroidaan erityispedagogiikka laajemmin taidekasvatuksen palvelujärjestelmään (Laes, 2017).
- Arvostetaan aidosti palveluihin osallistuvia siten, että taiteen palveluja tuotetaan osallistujien tarpeista käsin (Ansio ym., 2016; Lehikoinen, 2019a; Koivisto, 2021).

- Puretaan tutkimusperinteitä (esim. keskittyminen vain huippulahjakkaiden tutkimiseen), jotka omalta osaltaan uusintavat taiteen alan ammattilaisten ableistisia mentaalisia malleja (Odenaal ym., 2020).
- Toteutetaan interventioita taidealojen pedagogisessa koulutuksessa, jotta taiteilijat tunnistavat ableismin ja sen seuraukset sekä kykenevät tulevaisuudessa toimimaan sitä vastaan (Laes & Westerlund, 2018).
- Kehitetään taidealojen ammatillista ja korkea-asteen koulutusta niin, että opintojen aikana tulevat ammattilaiset tekevät taidetta myös muissa kuin perinteisissä konteksteissa (esimerkiksi kehitysvamma- ja dementiayksiköissä ja muissa ei-taideympäristöissä) sekä kohtaavat yleisöjä, joille taiteen esitys- ja vastaanotokäytännöt eivät ole tuttuja tai joiden kanssa työskentely auttaa opiskelijoita tunnistamaan vakiintuneita toimintamuotoja ja tarkastelemaan niitä kriittisesti (Westerlund ym., 2016; Gaunt & Westerlund, 2021; Westerlund ym., 2021).
- Kehitetään integroivia käytäntöjä, joissa eri ryhmiin kuuluvat kohtaavat toisensa ja toimivat yhdessä (Hautsalo, 2021; Jaakonaho, 2019; Nikkanen ym., 2019; Thomson, 2021; Turpeinen, 2018).
- Luodaan uudenlaista osallisuutta ja aktiivista toimijuutta erilaisille oppijoille, kuten kehitysvammaisille ja vanhuksille, jotka on perinteisesti suljettu tekijöinä ja toimijoina esittävän taiteen ulkopuolelle (Kivijärvi & Poutiainen, 2019; Laes, 2017).
- Koulutetaan tanssikummitoimintaan erikoistuneita tanssitaiteilijoita toimimaan palvelutaloissa ja osana kotihoitoa tarjoamassa vanhuksille tanssiperustaisia hyvinvointipalveluja, jotka

aktivoivat fyysisesti, sosiaalisesti ja kognitiivisesti sekä tuovat seuraa, iloa ja virkistystä osaksi arkea (Lehikoinen, 2017; 2019a).

- Tuetaan erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden oppimista sopivan oppimateriaalin, välineistön ja pedagogiikan avulla (Hasu, 2017; Kivijärvi, 2018; Kivijärvi & Väkevä, 2020; Sutela ym., 2016) ja edistetään heidän musiikillista toimijuutta vaihtoehtoisten, esimerkiksi kehollisten (musiikkia ja liikettä yhdistävien), työtapojen avulla (Sutela, 2020).
- Otetaan erilaiset oppijat ja muusikot osaksi taidealojen pedagogista koulutusta, jolloin taiteessa on mahdollista laajentaa ammatillisuutta ja määrittellä uudelleen inklusio (Laes & Westerlund, 2018).
- Käytetään teknologiaa ja kehollisia työtapoja osallistumisen motivoimiseksi ja lisäämiseksi sekä luodaan edellytyksiä sille, että ne oppilaat, joilla ei ollut aikaisempia musiikillisia taitoja tai kiinnostusta perinteiseen, soittoon ja lauluun painottuvaan musiikinopetukseen, voivat luovasti tuottaa musiikkia ja olla musiikin toimijoita (Juntunen, 2015; 2018).

Taidealan palvelujen ja koulutuksen suuntaaminen "normaaleiksi" oletetuille

- *etäännyttää* jakamalla ihmiset "normaaleihin" ja "epänormaaleihin"
- *sulkee* "epänormaali" taidepalvelujen ja koulutuksen ulkopuolelle fyysisten esteiden tai taiteen tradition mukaisten käytäntöjen avulla
- *vahvistaa hierarkiaa*, jossa "normaali" toimii eliitin toimien perusteluna
- *riistää* "epänormaaleja" siirtämällä resurssit "normaaleille".

Hierarkiat: on parempi, että ammattilaiset päättävät

Alan ammattilaiset säännöstelevät ja valikoivat taidesisältöjä taiteen kuluttajille eli yleisöille ja erityisryhmille omista lähtökohdistaan, arvoistaan ja taidekäsityksistään käsin. Yleisöjä koulutetaan taidekasvatuksessa ottamaan vastaan taidetta, joka on asiantuntijoiden itsensä määrittelemää ja perinteeseen nojaavan käsityksen mukaista. Vuorovaikutus on yksisuuntaista: ammattilaiset tuottavat ja kouluttavat, jolloin yleisön rooliksi jää arvostava vastaanottaminen ja yhteiskunnalle taiteen rahoittaminen. Vain poikkeustilanteissa voi yleisö tai yhteiskunta laajemmin olla tekijöiden kanssa tasa-arvoisen toimijan asemassa.

Ajatusmalli: arvostavalle yleisölle - tai projekteina

Aktiivinen toimijuus on taiteilijoilla ja taiteen portinvartijoilla (esim. kriitikot ja kuraattorit), kun taas yleisö saa ymmärrykseltään rajoituneen kuluttajan roolin. Ymmärtävällä vastaanottajalla on koulutuksen ja kehittyneen taidesuhteensa kautta hankittua kulttuurista pääomaa ja siten myös valmiuksia arvostaa taiteessa ja taidepalveluissa samoja asioita kuin taiteen ammattilaisilla. Oppilaat sosiaalisetetaan taidekasvatuksen toimintayhteisöissä vallalla oleviin arvoihin ja ideaaleihin, kun opettajat taiteen ammattilaisina siirtävät oikeana pitämänsä taidekäsityksen oppilaisiinsa.

Toimiakseen monipuolisemmin taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmät tuottavat aika ajoin kohdennettuja palveluja erityisryhmille projekteina. Yleensä myös tällöin instituution ja projekteissa mukana olevien taiteilijoiden omat taiteelliset lähtökohdat suuntaavat toimintaa. Erityisryhmän toiveita ja ehdotuksia voidaan kuunnella ja ottaa huomioon, mutta ryhmän jäsenet eivät

osallistujina yleensä itse pääse määrittelemään, millaisia palveluja he haluaisivat ja miten nämä palvelut voisi toteuttaa parhaiten heidän näkökulmastaan. Silloin kun korkea taiteellinen laatu on *ainoa* kriteeri, erityisryhmän tarpeista lähtevä taide näyttäytyy kompromissina, joka heikentää taiteen laatua. Yhteisön taustat ja intressit huomioivia yhteisötaiteen projekteja pidetään laadultaan epäilyttävinä ja niitä vastustetaan taiteen autonomian ja elitismiin perustuvan korkeakulttuurisen hierarkian nimissä.

Miten: laatukäsitys ratkaisee

Hierarkkisuus keskittää päätösvaltaa (esimerkiksi valtaa päättää siitä, mitä laatu on) eliitille, mikä vähentää palvelujen moninaisuutta ja joustavuutta sekä todellista vuorovaikutusta taiteisiin osallistumisessa. Eliitin ulkopuolelle jäävät voivat vain joko hyväksyä laatukäsityksen ja tarjotun palvelun annettuna tai jättäytyä sen ulkopuolelle.

Mikä mahdollistaa sen, että mekanismi on olemassa ja pysyy voimissaan?

- Nykyinen koulutusjärjestelmä tuottaa taiteen toimijoille (mm. opettajille, palvelujen tuottajille) *legitimoitua identiteettiä*, joka perustuu oletukseen, että 1800- ja 1900-luvuilla syntyneet kansallisesti tärkeät instituutiot (esim. konserttitalit, oopperatalo, teatterit ja taidegalleriat) ovat tulevien taiteen ammattilaisten ensisijainen ja arvoasteikolla tärkein työn esillepanon foorumi. Asiantuntijavaltaa pitävät pyrkivät vahvistamaan asemaansa esimerkiksi määrittelemällä ne käsitteet, joilla laadusta puhutaan, määrittelemällä tilat, joissa laadukasta taidetta voi tehdä, ja vaatimalla sekä erityisiä perinteistä nousevia käyttäytymissäntöjä että tekijöiden ja vastaanottajien, samoin kuin ammattilaisten ja amatöörien tiukan hierarkkista roolijakoa. Hierarkiassa

ylempänä olevat pyrkivät myös keskittämään resursseja (taiteen apurahat ja avustukset) ja taiteen sisältöjä (ohjelmistot) koskevat päätökset itselleen.

- Taiteen perusopetuksessa taustalla on meritokraattinen kehitysjärjestelmä (Elmgren, 2019), jossa palvelun tarjoamisen perusteena on oppilaan mahdollinen tuleva ammatillinen suuntautuminen. Esimerkiksi työikäisten ja eläkeläisten mukaanotto ei ole perusteltua ammatillisen kehittymisen lineaarisessa systeemissä (Väkevä ym., 2017), koska se ei sisällä lupauksia tulevasta ammatillisuudesta (Laes, 2017; Laes ym., 2018b).
- Vaikka useat säätiöt ovat viime vuosina tukeneet sosiaalisesti suuntautuneita taidehankkeita ja edistäneet inklusiota, taiteen julkinen rahoitus ei vielä huomioi inklusiota riittävästi taiteen perusrahoituksen kriteereissä, ja taideinstituutiot eivät yleensä pidä inklusiota edistäviä toimenpiteitä (esim. kieli- ja kulttuurivähemmistöjen ottamista mukaan päätöksentekoon) perustointinsa mukaisina (Kallio & Lämsä, 2018; Lehikoinen, 2021).

Esimerkkejä: yhteistyötä, helppoa osallistumista, moninaisuutta

- *Taiteilijoita ja taidekasvattajia koulutetaan* yhteiskunnan erilaisissa yhteisöissä ja instituutioissa, jolloin taiteilijat kokevat kuuluvansa erilaisiin fyysisiin tiloihin ja luoviin suhteisiin erilaisten yhteistyökumppaneiden kanssa sekä näkevät työssään yhteiskunnallisten epäkohtien huomioimisen tärkeänä (Ansio ym., 2018; Westerlund & Gaunt, 2021; Westerlund ym., 2021).
- Taiteen ja taidekasvatuksen ammatillinen koulutusjärjestelmä varustaa toimijat *yhteistyötaidoilla*, jolloin taiteen ja taidekasvatuksen palveluja kyetään tarjoamaan innovatiivisesti yhteistyössä

eri ammatillisten toimijoiden kanssa (Kallio & Länsman, 2018; Laes ym., 2021; Westerlund ym., 2019b;).

- Taideopetuksen ja -palvelujen *saavutettavuutta parannetaan* esimerkiksi välityskanavia monipuolistamalla (mm. taide- ja musiikkiesitysten striimausta elokuvateattereihin ja palvelutaloihin, harrastustoiminnan Suomen-mallin vakiinnuttaminen ja kulttuuri-reseptin käyttöönotto kansallisesti), vertaispalveluja kehittämällä (mm. kulttuurikaverit, Taidekummit Helsingissä ja kulttuuriluotsit Jyväskylässä) ja järjestämällä kuljetuksia taidetapahtumiin. Huomioidaan inklusio taiteen perusrahoituksen yhtenä kriteerinä ja vahvistetaan koulutuksen avulla taidepalveluiden johtajien ja työntekijöiden ymmärrystä inklusiosta ja moninaisuudesta taide- ja kulttuuritoiminnan osana (Lehikoinen, 2021).
- Taidekasvatukseen pääsyä on tarkasteltu uudelleen ja opetukseen osallistuminen on tehty mahdollisimman helpoksi Floora-hankkeessa, jossa sosiaalityöntekijät valikoivat oppilaat ja opetusta järjestetään musiikkioppilaitoksen ulkopuolella yhteistyössä peruskoulun kanssa (Väkevä ym., 2017; Westerlund ym., 2019b).
- Osana opintojaan Jyväskylän yliopiston liikunnanopettajaopiskelijat ovat opettaneet suomen kieltä luovan liikunnan ja tanssin avulla kulttuurisesti moninaisille ryhmille. Kenttätyö opiskelijalle aiemmin tuntemattomassa ympäristössä käynnisti monessa opiskelijassa transformatiivisen oppimisen prosessin, jossa kokonaisvaltainen muutos tapahtuu kehollisesti, niin että myös tunnetaso aktivoituu. Kenttätyö kulttuurisesti moninaisissa ryhmissä on vakiintunut tärkeäksi osaksi liikunnanopettajien koulutusta. (Anttila, 2019; Anttila ym., 2018; Siljamäki & Anttila, 2019; 2020.)
- Neljän taiteilijan ryhmässä on tutkittu ja kokeiltu, kuinka voitaisiin purkaa tekijyyden hierarkiaa ja parantaa tasavertaisen

päätöksenteon edellytyksiä. Ryhmä käyttää kollektiivinimeä, koska se ei halua osallistua yksilötaiteilijakulttiin. Se on pyrkinyt myös jaetun taiteellisen toiminnan avulla lisäämään tekijän ja osallistujan välistä tasa-arvoa. Ryhmän työskentely on syventänyt ja tuottanut uusia aineksia yhteisötaiteen tekijyyteen. (Ajauts, 2019.)

- Maahanmuuttajaorkesterin ja musiikin maisteriopiskelijoiden yhteinen toiminta edisti molemminpuolista ymmärrystä kulttuurisesti kompleksisessa yhteiskunnassa, mikä on sosiaalisen integraation edellytys (Thomson, 2021).
- Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön Toinen koti -produktio nosi julkiseen keskusteluun taiteilijoiden ilmaisuvapauden tilanteen eri maissa, toi pakolaistaustaiset esiintymään keskeiselle kansalliselle näyttämölle sekä kyseenalaisti Maahanmuuttoviraston tapaa käsitellä taiteilijoiden turvapaikkahakemuksia (Karttunen ym., 2017; Lehtonen, 2017).

Eliitin ja yleisön välinen hierarkia

- *etäännyttää* ihmiset taiteesta eliitin asemaa korostamalla
- *sulkee ulos* mielipiteet, jotka ovat tradition ulkopuolella
- näkyy siinä, että *hierarkiassa* eliitti päättää, mitä tuotetaan ja kenelle
- *riistää* yleisöä rahoittaakseen eliitin arvostamaa toimintaa

Eriarvoistavat mekanismit taiteen järjestelmän ulkopuolella: Onko taiteen tehtävänä toimia vain järjestelmän ehdoilla?

Talous: Taiteen suhde julkiseen rahoitukseen

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa julkiset peruspalvelut, kuten päivähoito, peruskoulu, terveydenhuolto ja vanhuspalvelut, ovat perinteisesti olleet valtion suojeluksessa. Myös kulttuuri- ja taidepalvelut on mielletty tärkeäksi peruspalveluksi, jota tuetaan julkisesti ja yksityisesti. Taidetta kuitenkin yhä enemmän arvostetaan ja sen rahoitusta perustellaan taloudellisten ja muiden välineellisten arvojen ja hyödyn perusteella (esim. Houni, 2018). Mediakynnyksen ylittää uutinen, jossa taidetta tarjotaan esimerkiksi lääkkeeksi vanhuksille tai keinoksi edistää koululaisten vuorovaikutus- ja oppimistaitoja, jotta heistä tulee tehokkaampia kansalaisia. Talousvetoisessa ajatusmallissa ymmärrys taiteisiin osallistumisesta kulttuurisena perusoikeutena hämärtyy (Westerlund ym., 2018). Se, kuka saa taidepalveluja, palautuu viime kädessä siihen, ajatellaanko valtiolle olevan taloudellista hyötyä näiden palveluiden järjestämisestä.

Ajatusmalli: nopeita mitattavia hyötyjä

Resurssien jaosta päättävät arvottavat taidetta siitä saatavien yhteiskunnallisten, etenkin oletettujen taloudellisten hyötyjen perusteella. Hyödyistä edellytetään konkreettisia mittaustuloksia, joista voidaan rakentaa resurssien kohdentamisen tehokkuutta kuvaavia panos-tuotosmittareita. Taiteen tulisi osoittaa, että se vaikuttaa (esim. innovatiivisuuteen, stressin hallintaan, terveyteen, tuottavuuteen tai aivojen toimintaan) joko resursseja parantavasti tai

kustannuksia pienentävästi. Tällaisessa maailmassa taiteeseen ei ole perusteltua panostaa, jos sen ei nähdä tuottavan suoraa, välitöntä hyötyä yhteiskunnalle. Päätökset perustuvat taloudellisen vaikuttavuuden mittareilla kerättyihin indikaattoritietoihin, jolloin poliittisilla päättäjillä ajatellaan olevan riittävästi tietoa, jonka pohjalta he voivat kohdentaa yhteiskunnan resurssit eri taideinstituutioille. Rahoitettujen instituutioiden johto päättää siitä, kuka saa resursseja instituution sisällä.

Miten: raha infrastruktuuri-investointeihin

Koska uusliberalistisessa maailmassa taide- ja taidekasvatuspalvelujen piiriin pääsemistä ei pidetä yksiselitteisesti taloudelle ja yhteiskunnalle hyödyllisenä, ei niiden tarvitse olla yhdenvertaisesti kaikkien saavutettavissa. Tällöin hyväksytään muun muassa se, että lapsen tai nuoren mahdollisuus harrastaa esimerkiksi sirkustaidetta vaihtelee sen mukaan, millä paikkakunnalla on sattunut syntymään ja onko perheellä varaa maksaa markkinahintaisesta harrastuksesta. Pääsyä taidepalveluihin ja niiden tuottamista ohjaavat pitkälti ne valinnat, jotka on tehty hyvinvointivaltion aikakaudella, kun investoitiin esimerkiksi taidepalveluiden infrastruktuuriin. Koska julkinen rahoitus taiteelle vähenee, koska ei ole kiistatonta näyttöä taiteen vaikuttavuudesta ja koska saavutetuista eduista ei luovuta, suunnataan entistään niukempia resursseja taloudellisesti ”varmoihin” taidesisältöihin ja tuotantoihin, jotka kohdennetaan perinteisesti arvostettujen taidemuotojen vakiintuneille yleisöille pyrkimyksenä suuret yleisömäärät ja taloudellisen tuoton maksimointi. Uudet avaukset ovat projektiluontoisia ja usein lyhytkestoisia, niiden vaikutus ei ulotu kauas ja niitä tehdään vain, mikäli niiden tuottamiseen saadaan erillisrahoitus. Projektit saavuttavat vain pienen määrän ihmisiä, jotka kuuluvat usein johonkin erityisryhmään (vanhat,

sairaat, toista sukupuolta olevat, suomalaistaustaisista erottuvat jne.). Koska projekteilla tarjotaan erityisryhmille erikseen räätälöityjä palveluita, ne eriyttävät taideyleisöjä ja -toimijoita entisestään sekä samalla ylläpitävät yhteiskunnan olemassa olevaa sosiaalista eriytymistä.

- Taluspainotteisessa keskustelussa sivuutetaan muut yhteiskunnan toimintamuodot ja tavoitteet, sekä tutkimus, jossa taiteen tai taidekasvatuksen tehtävä kytketään huomaamatta tai tarkoituksella yhteiskunnassa taloudelliseen tai sitä tukevaan tehokkuuden diskurssiin (Westerlund ym., 2018; 2019a).
- Instituutioiden erillisesti rahoitetut projektit suunnataan ”erilaisille” ryhmille samaan aikaan, kun projektien ei odoteta vaikuttavan instituution varsinaiseen ”normaalille” yleisölleen suunnattuun toimintaan.
- Taideinstituutiot eivät kykene seuraamaan yhteiskunnan kehitystä tai toimi vuorovaikutuksessa eri toimialojen kanssa ja pyri näin vaikuttamaan yhteiskuntaan, vaan rajaavat oman tehtävänsä kapeasti omien intressiensä mukaisesti. Instituutioiden toimintaa säätelevän ohjeistuksen seuranta jää instituutioiden itsensä vastuulle (Björk & Heimonen, 2019; Juntunen & Kivijärvi, 2019; Kallio & Heimonen, 2018).
- Tehokkuuden diskurssi asettaa tehokkuuden keskeiseksi mittariksi eri yhteiskunnallisten instituutioiden, kuten sairaaloiden tai yliopistojen, toiminnassa ja käytännöissä. Tässä diskurssissa taidetta ei ymmärretä merkityksellisen elämän osaksi, vaan se valjastetaan yksipuolisesti yksilön ja yhteiskunnan taloudellisen tehokkuuden edistäjäksi (Koivisto ym., 2020; Odendaal ym., 2018; Westerlund ym., 2018; Westerlund ym., 2019a).

Esimerkkejä: perusoikeuksia, hyvinvointia, näkyväksi tekemistä

- Kulttuuristen perusoikeuksien toteutumista seurataan jatkuvasti niin alueellisesti kuin eri kansalaisryhmien tasolla.
- Ihmisten kokonaisvaltainen hyvinvointi ymmärretään moniulotteisena ilmiönä, jossa välilliset ja välittömät vaikutukset kietoutuvat yhteen.
- Kokonaisvaltainen hyvinvointi ja mielekäs elämä nostetaan keskeiseksi yhteiskunnan tavoitteeksi ja tavoiteltavaksi myös taiteen ja taidekasvatuksen peruspalveluissa.
- Kulttuurin koulutuksen ja palvelujen käytössä tarvittavat resurssit jaetaan uudelleen verotuksen, sosiaaliturvan ja muiden tulonsiirtojen avulla.
- Peruskoulun taidekasvatuksen resurssien systemaattisen, usean vuosikymmenen ajan kestäneen alasajon seuraukset nostetaan julkiseen keskusteluun (Anttila ym., 2017; Juntunen, 2017; Juntunen & Anttila, 2019).
- Otetaan käyttöön kulttuurikirjaaminen, jonka avulla dokumentoidaan ikääntyneiden kulttuurisia näkemyksiä, tarpeita ja toiveita sekä seurataan kulttuuristen oikeuksien toteutumista vanhustyössä (Siponkoski, 2020).

Talouden ohjaama toimintatapa

- *etäännyttää* markkinoilla taloudellisesti tuetut toimijat talkoovoimin toimivista
- *sulkee ulos* saavutettavuuteen perustuvan taiteen ja taidekasvatuksen, joka ei tuota ilmeisiä taloudellisia hyötyjä
- on *hierarkkista*: resursseista päättävät toimivat omien etujensa mukaan
- *riistää* taiteen resursseja talouden tarpeisiin ja pakottaa taidealan perustelemaan toimintaansa taloudellisen hyödyn näkökulmasta.

Ulos sulkeminen: toisistaan eriytyneet instituutiot

Sairaalassa, hoitolaitoksessa, vankilassa tai vastaavassa paikassa elävä osa väestöä jää systemaattisesti taiteen ja taidekasvatuksen palvelujen ulkopuolelle. Yhtäältä ”laitosväestö” ei pääse palvelujen piiriin, koska palvelut eivät ole fyysisesti saavutettavissa. Toisaalta laitosten ammatilliset käytänteet ja niiden taustalla olevat ”laitosväestön” hallinnan tavoitteet ja toimintaohjeet määrittävät sen, millä tavalla kulttuuriset oikeudet koskevat näitä ihmisryhmiä.

Ajatusmalli: kapea käsitys tehtävästä

- Erityisryhmien tarpeiden (eristäminen, hoito, rangaistus) pohjalta kehitetyt instituutiot on luotu hoitamaan omaa tehtäväänsä tiukasti määrätyn vastuualueen rajoissa.
- Näissä instituutioissa yhteiskunta kohdistaa paljon osaamista ja resursseja toimintaan, jolla turvataan Maslow’n (1943) tarvehierarkian ensisijaiset perustarpeet, kuten fysiologiset tarpeet

(hengissä säilyminen) ja turvallisuus, mutta jättää vähemmälle huomiolle tarpeet, jotka liittyvät osallisuuteen, arvostetuksi tulemiseen ja itsensä toteuttamiseen.

- Taide nähdään vaikeana, raskaana tai mahdottomana ihmisille, jotka ovat liian sairaita, heikkoja tai vanhoja ”normaaliin” yhteiskuntaan.
- Jos yksilöä rangaistaan tekojensa vuoksi sulkemalla hänet yhteiskunnasta, ajatellaan, että hänen ei myöskään kuulu osallistua taiteisiin ja kulttuuriin.
- Taide, joka tukee hoitoa tai paranemista, nähdään terapeuttisena ja nimetään esimerkiksi ”hoivataiteeksi” tai ”sairaalataiteeksi”, jolloin korkeataiteen ammattilaiset, korkea-asteen koulutus ja eliittiyhteisöt pitävät sitä vähäarvoisempana eivätkä sisällytä sitä oman toimintansa rajojen sisään.
- Instituutioiden sekä ammatillisen ja korkea-asteen taiteiljakoulutuksen toimintaa määrittää suppea laatuajattelu.

Miten: kukin pysyy lestissään

Taideinstituutiot eivät yleensä rakenna tuotantoaan niin, että se tavoittaa tai soveltuisi myös systemaattisesti sellaisille kohderyhmille, jotka on suljettu ulos. Erilaiset projektiluonteiset taideinterventiot saattavat tavoittaa pienen osan ryhmistä, mutta vain tilapäisesti. Yksilön arvo taiteen näkökulmasta ja yleisönä määrittäytyä kykyä mennä taiteen luo.

- Instituutioiden identiteetti kiinnittyy rakennukseen, ja rahoittajat tukevat kokonaiskustannuksia, joista rakennuksen ja siihen kuuluvan tekniikan osuus on suuri (esim. Kansallisteatteri, Ooppera

ja Musiikkitalo). Kun nämä merkittävät investoinnit on tehty, on niiden käyttöaste pidettävä mahdollisimman korkeana. Resurssija jää vähän sellaiseen toimintaan, joka irtautuu rakennuksesta.

- Yhteiskunnan ulkopuolelle suljettuihin laitoksiin pois suljetut vangit ja psykiatrisen sairaalan suljetun osaston potilaat *etäännytetään* oikeudellisin perustein marginaalisiksi ryhmiksi. Rangaistustaan suorittavina tai itselleen tai muille henkilöille terveys- tai turvallisuusriskinä he ovat ei-vapaita toimijoita, ja siksi heidän ei lasketa kuuluvan taiteen palvelujen piiriin. *Hierarkiassa* yhteiskuntaa edustava laitoksen johto päättää, miten ryhmän yksittäisiä jäseniä voidaan osallistaa yhteiskuntaan, mitä ryhmän jäsen ”ansaitsee” tai miten hänet voidaan ”palkita”.

Esimerkkejä: ihmisen arvostamista ja uutta laatuajattelua

- Taideinstituutiot arvostavat ihmisiä yhtä paljon kuin taiteen laatua.
- Yleisön toiveet ovat yhtä tärkeitä kuin taiteen asiantuntijaeliitin näkemykset.
- Taideinstituutiot kokevat, että saavutettavuutta koskeva haaste on osa niiden omaa laatutyötä.
- Taiteen alojen ammatillinen koulutus uudistetaan radikaalisti.
- Kulttuurisia perusoikeuksia ja kulttuurihyvinvoinnin osaamista vahvistetaan kouluttamalla suljettujen laitosten (esim. vankila, psykiatrisen sairaala, palvelutalo) johtoa ja henkilökuntaa.
- Turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksissa järjestetään taiteen työpajoja. Esimerkiksi vastaanottokeskuksessa järjestetyt liikunnalliset kielityöpajat tuottivat osallisuuden kokemuksia

turvapaikanhakijoille. Tutkimuksen haastatteluaineistossa kuvattiin ennakkoluulojen vähenemistä, hyväksytyksi tulemisen kokemuksia, palkitsevaa ja positiivista vuorovaikutusta sekä sitä, että osallisuus rakentuu pienistä arjen kokemuksista. Suomessa asumisen alkuvaiheessa koetut kohtaamiset kantaväestön kanssa voivat vaikuttaa siihen, miten turvapaikanhakija asennoituu osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksiin myös myöhemmissä kotoutumisen vaiheissa. (Ponkilainen, 2016; Siljamäki ym., 2017.)

- Vankiloissa toteutetaan taideinterventioita. Esimerkiksi suljetussa vankilassa toteutetussa taiteellisessa toimintatutkimuksessa syntyi teatteriesitys, jossa hyödynnettiin tutkimustekstejä, joissa pohditaan esittävän vankilataiteen eettisiä käytäntöjä sekä institutionaalisia ja epävirallisia valtasuhteita. Tutkimuksessa nostettiin esiin tekijöitä, jotka aiheuttavat epätasa-arvoa taideprojektien rekrytointiin vankiloissa. Esityksessä oli mukana neljä vankia. (Koskinen, 2019; Koskinen & Valo, 2020.)
- Taideprojekteja toteutetaan vankilataustaisten henkilöiden kanssa. Esimerkiksi Kansallisteatterin kiertuenäyttämön ja Kiasma-teatterin dokumenttiteatteriprojekti Vapauden kauhu käsitteli vankilan jälkeisen elämän tematiikkaa. Projektissa tehtiin teatteria vapautumassa olevien vankien ja vankilataustaisten henkilöiden sekä päihdekuntoutujien kanssa (Lehtonen, 2016; 2017). Projektin aikana perustettiin Porttiteatteri, helsinkiläinen taiteen ammattilaisten vetämä teatteri, jonka tavoitteena on sitouttaa vapautumisvaiheessa olevia vankeja teatteritoimintaan ja antaa heille mahdollisuus irrottautua rikollisen identiteetistä. (Porttiteatteri, 2021.)

Erityisryhmille, kuten vanhuksille, turvapaikanhakijoille ja vangeille, suunnattua taidetoimintaa voidaan tarkastella kulttuuristen oikeuksien toteutumisen rinnalla myös mahdollisina biovallan käytänteinä. Filosofin Michel Foucaultin puhuu biovallasta historiallisesti erityisenä keinona alistaa ihmiskehoja ja kontrolloida väestöjä osana taloudellista ja poliittista hallintaa. Sen keskeisiä tekniikoita ovat kuri ja biopolitiikka. Näistä ensimmäinen on kehoihin kohdistuvaa mikrovaltaa, joka hyödyntää valvontaa, tarkastuksia, kirjaamista ja raportointia ja jonka päämääränä on tehokas tuotanto. Biopolitiikka puolestaan on makrovaltaa, joka erilaisilla väestöön kohdistuvilla väliintuloilla ohjaa ja säätelee biologisia prosesseja, kuten esimerkiksi elinkaaren pituutta, terveyttä ja toimintakykyä. Kyse on siis politiikasta, joka elämää vaalimalla ja yhteiskuntaa puolustamalla varjelee tuotantoa oikeuttaen siten myös uhka- ja riskitekijöiksi miellettyjen ihmisten eristämisen, syrjinnän ja jopa eliminoinnin. (Foucault, 2003; 2010.)

Eriytyneet instituutiot

- *etäännyttää* valikoimalla väestöstä erityisryhmiä yhteiskuntakelpoiksi ja toimintakykyisiksi kuntouttavan taideperustaisten toiminnan kohteiksi
- *sulkee ulos* "normaalista" taidetoiminnasta ne erityisryhmät, joille tarjotaan kuntouttavaa taideperustaista toimintaa sattumanvaraisesti yksittäisissä projekteissa
- *hierarkisoi* jakamalla väestöä "kuntoutettaviin" ja "yhteiskuntakelpoisiin ja toimintakykyisiin", joille tarjotaan taidepalveluja eri perustein
- *riistää* "kuntoutettavilta" oikeuden osallistua taiteisiin taiteen itsensä vuoksi painottamalla taideperustaisen toiminnan kuntouttavaa tehtävää.

Perinteinen taiteen laankäsitys

Koulutus

Pääsykokeet

Vapaa valinta, aktiivinen haetutuminen

Arjakkuus, osallisuus

LE, KULTANI

tule, kultani, joudu jo
-ai-ai, kun on ikävä. X2
Elä sinne mee, tule tänne vaan
kanssani piiriin tanssimaan. X2

5.
Nuoren tyt
ai-ai-ai, kun
Kuink

3. Taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmän mahdollisia rooleja tulevaisuudessa - joustava, aktiivinen yhteiskunnallinen toimija vai laadun vartija?

Maailma muuttuu, taide säilyy, mutta taiteen järjestelmät muuttuvat

Taiteissa ja taidekasvatuksessa tunnistetut eriarvoistumisen mekanismit ovat tulosta aikojen kuluessa syntyneistä rakenteista, jotka ovat palvelleet omana aikanaan asetettuja taiteen päämääriä. Niissä keskeisinä ovat olleet modernin ajan ajatukset laadusta, maailmanlaajuisesta kulttuurisesta kilpailusta ja meritokratiasta. Tasa-arvoon liittyvät ajatukset eivät ole yleensä kuuluneet sellaiseen diskurssiin. Nyky-yhteiskunnan edellyttämät rakenteelliset ja toiminnalliset muutokset, joissa ihmisoikeuksien (tosiasiallinen) toteutuminen ja tasa-arvopyrkimykset ovat keskeisinä, vaativat systemaattista kehitystyötä ja aikaa. Pääosin julkisella rahoituksella toimivan taideintituution kannattaisi pohtia pitkän aikavälin kehittämisperiaatteet ja luoda strategia, joka tuottaa ne muutokset, jotka katsotaan tulevaisuuden toiminnan kannalta tarpeellisiksi. Tulevaisuuteen katsominen on välttämätöntä erityisesti silloin, kun toimintaympäristössä on paljon epävarmuutta ja tulevaisuus voi olla ratkaisevasti erilainen kuin nyt. Yksi ArtsEqual-hankkeen tavoitteista oli tuottaa

tietoa ja ideoita uusien, eriarvoistumiseen johtaneiden rakenteiden ja toimintamallien uudistamiseksi tulevaisuudessa. Edellä olemme kuvanneet tunnistamiamme eriarvoistavia mekanismeja ja niiden mahdollistajia. Tässä luvussa kuvaamme neljä taiteen palvelu- ja koulutusjärjestelmän vaihtoehtoista rakenneskenaariota, joissa eriarvoistavat mekanismit toimivat hyvin eri tavoin. Työ tehtiin tulevaisuudentutkimuksen menetelmiä hyödyntäen.

Epävarmuuteen suhtaudutaan suunnittelussa kahdella tavalla. Ratkaisuja voidaan lykätä, kunnes tietoa toimintaympäristön muutoksesta on riittävästi, tai vaihtoehtoisesti voidaan rakentaa strategia, joka auttaa organisaatiota sopeutumaan – ja jopa menestymään – tapahtui toimintaympäristössä mitä tahansa. Jälkimmäistä toimintatapaa kutsutaan resilienssin eli joustavuuden rakentamiseksi.

Esimerkiksi koronapandemia, tai oikeammin siihen reagointi, on aiheuttanut suurta epävarmuutta taidealalla. Tämä ilmiö on toivottavasti lyhytaikainen. Koronapandemian rinnalla niin Suomessa kuin yleisemmin Euroopassa käynnissä on kuitenkin useita kehityskulkuja (esim. tasa-arvokehitys, kasvava monikulttuuristuminen, uusnationalismin nousu ja uusliberalismin vahvistuminen), jotka voivat vaikuttaa taiteen julkiseen rahoitukseen ja taideorganisaatioiden toimintamahdollisuuksiin (mm. Valtiovarainministeriö, 2019), sillä julkinen rahoitus on riippuvainen taloudellisten resurssien lisäksi myös päättäjien asenteista ja ajatusmalleista.

Tulevaisuutta ei voi ennustaa, mutta siitä voi esittää vaihtoehtoisia tulevaisuuskuvia (skenaarioita) tarkastelemalla trendejä ja signaaleja, jotka viestivät muutoksesta (Kuosa, 2017). Olemme laatineet tähän raporttiin neljä erilaista tulevaisuuskuvaavaa, joissa yhteiskunnan asenneilmasto ja julkisen sektorin käytössä olevien taloudellisten resurssien määrä vaihtelee. Menetelmänä käytettiin morfologista tulevaisuustaulukkoa (Johansen, 2018), jossa neljä eri alan toimintaympäristön kehityksen kannalta tärkeää ajovoimaa saa erilaisia arvoja.

Ajovoimalla tarkoitetaan trendien ja megatrendien takana vaikuttavia ilmiöitä, jotka ohjaavat tietoista tai tiedostamatonta valintojen ja päätösten tekoa. Ne voivat olla uskomuksiin perustuvia oletuksia, yksittäisiä faktoja tai tapahtumia, jotka vaikuttavat organisaatioihin tai yksittäisiin toimijoihin (Heinonen ym., 2017, s. 303).

Tasa-arvo-vaatimus	Julkisen sektorin rooli	Perinteisen eliittikulttuurin arvostus	Yhteiskunnan vakaus
T1 Absoluuttinen osallistumispakko kuten matematiikan opetuksessa, sanktiotu.	J1 Valtion tehtävänä on maksimoida talouskasku markkinatalouden ehdoilla.	P1 Eksistentiaalinen kriisi: eliittikulttuuri siiloutuu, marginalisoituu, ja kamppailee olemassaolostaan.	Y1 Anomia: Polarisoituminen, turvattomuus, epäluottamus kasvaa. Yksilö menettää siteen yhteiskuntaan.
T2 Diversiteetin arvostus, kaikki kiinni yksilön omasta kiinnostuksesta. Individualismi	J2 Kansalaisten onnellisuuden takaaminen, maksimoidana julkisen sektorin rooli.	P2. Uudistuminen: muodonmuutos ja uusiutuvat yhteiskuntasuhteet. Fokus ihmiseen ja olemisen tapaan. Uusien arvojen rakentaminen	Y2 Resilienti: Joustava, dialoginen, moraalinen yhteiskunta, jossa kansalaiset välittävät toisistaan paikallisella ja globaalilla tasolla.
T3 Rajattu pakko, pakotetaan tietty ryhmä johonkin (ongelma, ikä, valituille)	J3 Kasvun rajat saavutettu, valtion tehtävänä on vastata ekologiseen kriisiin.	Kulttuuriperinnöllistyminen: pysyy muuttumattomana, arvostetaan traditiota. Säilytetään parasta mitä löytyy.	Y3. Orwell: Ihmisille on määrätty paikka, ja jokainen noudattaa sääntöjä. Ihmiset tyytyvät yhteiskuntaansa.
	J4 Fokusoidaan huono-osaisten aseman parantamiseen		

Esimerkki tulevaisuuskuvien taustalla olevasta morfologisesta tulevaisuustaulukosta ja esimerkki yhden skenaarion toimintaympäristöstä.

Uusien, jo lähitulevaisuudessa sovellettavien toimintamallien hahmottelemiseksi haimme hyvin erilaisia tulevaisuuskuvia. Yksikään skenaario ei ole välttämättä toista tavoiteltavampi, vaan pyrkimyksemme oli skenaarioiden avulla monipuolistaa ajattelua. Tulevaisuus on luonnollisesti monimutkaisempi kuin yksittäinen skenaario, mutta tulevaisuuskuvat tarjoavat meille mahdollisuuden testata uusia ajatusmalleja ja nykyisten toimintasuunnitelmien toimivuutta sekä suunnitella tulevaisuuspolkuja halutun tulevaisuuden rakentamiseksi erilaisissa vaihtoehtoisissa toimintaympäristön muutoksissa.

Kullekin tulevaisuuskuvalle laadittiin oma menestysstrategiansa: annamme esimerkkejä sellaisista toimenpiteistä, jotka auttavat taiteen palvelu- ja koulutusorganisaatioita menestymään kyseisessä maailmassa. Organisaation pärjäämistä muuttuvassa maailmassa auttavat sen joustavuutta ja notkeutta (resilienssiä) edistävät toimet, jotka luovat menestymisen edellytyksiä mahdollisimman monessa esimerkkimaailmassa.

Kuten edellä todettiin, hankkeen tunnistamat tai heijastamat eri-arvoistamisen mekanismit ovat järjestelmiin ja instituutioihin ajan kuluessa syntyneiden rakenteiden tuottamia tai mahdollistamia. On ilmeistä, etteivät nämä mekanismit muutu, elleivät rakenteet ja niiden taustalla vaikuttavat käsitykset ja arvot itsessään muutu.

Kaikille perusvalmiudet -skenaario

Tässä skenaariossa tasa-arvovaatimus ja hyvinvointiajattelu vahvistuvat entisestään yhteiskunnassa. Taiteen merkitys nostetaan esiin vastakkainasettelujen purkamiseksi ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseksi. Kansalaisten mielenterveysongelmat ovat yksi keskeinen ongelma, mutta terveydenhuolto, samoin kuin työelämän organisaatiot ja työterveyshuolto, tunnistavat taiteen merkityksen terveyden ja hyvinvoinnin vahvistajana ja tarjoavat yhä useammin taideperustaisia palveluja tukemaan hyvinvointia ja työssä jaksamista. Julkinen sektori lisää taiteen rahoitusta, koska taide koetaan toiminnaksi, joka vähentää henkisen pahoinvoinnin kansanterveysvaikutusten kustannuksia ja parantaa yhteiskunnan toimintakykyä ja hyvää elämää. Taide nähdään yhteiskuntaa muuttavana, muuhun toimintaan integroituneena ja kaikkialle ulottuvana osana elämää. Investointi taiteeseen ymmärretään investointina aineettomaan arvontuotantoon sekä myös kokonaisvaltaiseen hyvinvoinnin, toimintavalmiuksien ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen. Oppivelvollisuuteen kuuluvan taidekasvatuksen resurssija ja käytettävää aikaa lisätään 200 prosenttia kulttuurihyvinvoinnin kannalta keskeisen henkilökohtaisen taidesuhteen vahvistamiseksi. Opetus on ilmiölähtöistä, ja taide integroituu kaikkeen opetukseen ja toimintaan. Koulu toimii myös opetuspaikkana vapaa-ajan erikoistuneelle taideopetukselle tai -harrastuksille. Jokaiselle oppilaalle taataan mieluinen taide- tai kulttuuriharrastus. Koulu muuttuu laajaksi toiminta-alustaksi (kulttuurikeskukseksi), jossa myös sektorirajat ylittyvät. Oppivelvollisuuskoulun ja vapaan sivistystyön välinen raja liudentuu kunnassa, ja taideaineiden opettajilla on yhä enemmän yli oppilaitosrajojen ulottuvia yhdistelmävirkoja. Samalla vaatimus arvioida kulttuurihyvinvoinnin toteutumista ja raportoida evidenssiperustaisesti lisääntyä osana taideinstituutioiden julkista rahoitusta.

Menestystä tässä tulevaisuudessa tuottaa:

- yhteistyö koulun, muiden toimijoiden ja eri sektoreiden kanssa
- uusien yhdistettyjen oppiaineiden muodostaminen
- laaja-alaisen opettajien koulutuksen lisääminen

Moninaisuus kasvaa ohjatusti -skenaario

Tässä skenaariossa moninaisuuden vaatimukset lisääntyvät entisestään monikulttuurisuvassa ja sosiaalisesti tiedostavassa yhteiskunnassa. Vakiintuneet taideinstituutiot joko arvioivat toimintansa kokonaan uudelleen tai minimissään käynnistävät erilaisia projekteja, jotka lisäävät monimuotoisuutta. Yksityistä rahoitusta kerätään toimintaan noin puolet budjetista. Taiteen vuorovaikutus yhteiskunnan ja eri väestöryhmien kanssa tapahtuu projektien avulla, niin kuin nykyisin.

Taiteen perusopetuksen organisaatiot antavat opetusta useilla taiteenaloilla. Opetusta järjestetään kuitenkin erilaisille yksilöille ja ryhmille hyvin erilaisin tavoittein. Nykyiset taiteen perusopetuksen organisaatiot antavat kunnissa myös muuta kuin taiteen perusopetusta (sama organisaatio järjestää vapaan sivistystyön ja muun koulun ulkopuolisen opetuksen). Tavoitteiden monimuotoisuus kukoistaa. Toiminnan muutos muuttaa myös rakenteita. Instituutioiden välinen ja eri taiteenlajien välinen yhteistyö tuottaa uutta osaamista ja uusia palveluja.

Menestystä tässä tulevaisuudessa tuottaa:

- voimakas painostaminen yhteistyöhön päättäjien, vapaan sivistystyön ja eri sektoreiden kanssa
- yhteistyötaitojen kouluttaminen ja yleisö- ja yhteistyöntekijöiden palkkaaminen
- laaja-alainen taidekasvatus
- jokainen instituutio mukaan yhteistyöprojekteihin

Taiteilijat rakentavat Suomi-kuvaa

Tässä skenaariossa muutoksen ajovoimana on maahanmuuttoa, monikulttuurisuutta ja vähemmistöjen kulttuurisia oikeuksia vastustava uusnationalismi (Saukkonen, 2020). Kansallinen kulttuuri nousee yhteiseurooppalaisessa maailmassa samaan arvoon kuin Suomen valtion syntyaikoina. Nyt motivaationa on tuottaa kansallista näkökulmaa ja lahjakkaita tekijöitä luomaan moninaisuutta eurooppalaiseen taidekenttään. Kaikki panokset keskitetään lahjakkaiden koulutukseen ja "aitosuomalaisiksi" brändättyjen taiteilijoiden ja taidesisäلتöjen konseptointiin. Taiteen perusopetuksen tehtävänä on tunnistaa ja tuottaa huippuja, joten tämä osa koulutuksesta saa lisää voimavaroja. Kuvataiteen, musiikin, esittävien taiteiden ja muotoilun ammatillista ja korkea-asteen opetusta antavat oppilaitokset saavat bonusta 200 000 euroa yhtä maailmalla kilpailuissa menestynyttä suomalaista nuorta taiteilijaa kohden. Media edistää henkilöbrändien rakentamista nostamalla esiin suomalaisia huippuja. Taiteilijoiden koulutusorganisaatiot ovat avaintekijöitä, samoin huipputaiteilijat ja heidän managerinsa. Resurssit ohjataan lahjakkaimpien opetukseen ja koulutukseen, muille riittää minimiymmärrys tai koulutusta ei tarjota lainkaan. Mutta kaikki oppivat arvostamaan ja myös vaatimaan huipputaiteilijoiden suomalaista erityisyyttä. Media tuottaa heistä menestystarinoita.

Menestystä tässä tulevaisuudessa tuottaa

- rahoituksen monipuolistaminen (oma säätiö, uudet rahoitusmallit)
- viestintään ja mediatyhteistyöhön panostaminen
- kansainvälisen verkoston rakentaminen

Kansainvälistynyt, markkinaehtoinen taide -skenaario

Tässä skenaariossa muutoksen ajovoimana on uusliberalismin vahvistumisesta johtuva tiukka markkinaehtoisuuden vaatimus. Koko taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmän halutaan toimivan markkinaehtoisesti. Taiteen opetus loppuu Suomessa, koska markkina-alue on liian pieni kustannustehokkaalle kaupalliselle opetukselle. Kun taiteen tuotannon rahoitus haetaan joko asiakkailta tai yksityisiltä (yritys)sponsorilta, se ohjaa tuotantoja kohti harvoja, mutta kansainvälisen tason produktioita tai taiteellisilta sisällöiltään suuria yleisöjä houkuttelevia ja taloudellisesti varmoja teoksia. Sekä sponsorit että varakkaat kuluttajat arvostavat laadukkaita elämyksiä, jotka ovat tulojen maksimoimiseksi mahdollisia suurilla areenoilla etelän kaupungeissa. Taidejärjestelmä kansainvälistyy voimakkaasti. Syntyy useita erilaista rahoituskanavia ja rahoitustahoja. Myös uusia edullisia jakelukanavia (vrt. Netflix, Spotify) otetaan käyttöön yhä enemmän, jotta saadaan kansainvälistä näkyvyyttä ja laajaa levitystä. Kuluttajien tietoisuus taiteesta paradoksaalisesti laajenee ja samalla pinnallistuu kansainvälisten jakelukanavien ja sosiaalisen median yhteisvaikutuksesta. Kasvava keskiluokka hakee huippukokemuksia kansainvälisten tähtiartistien ja spehtaakkeliin kiertueista, joita tuodaan Suomeen valikoidusti. Vain huippulahjakkailta ja erittäin varakkailla on mahdollista omistautua taiteen tekemiselle muusta ansiotyöstä vapaana.

Lahjakkaiden koulutus siirtyy kansainvälisiin koulutusinstituutioihin. Suomalaiselle kulttuurille ja Suomessa vähemmistökulttuureille erityiset sisällöt vähenevät, ja markkinoilla tarjotaan entistä enemmän suurten monikansallisten tuotantoyhtiöiden tuottamaa taloudellisesti laskelmoitua ja riskitöntä kansainvälistä ohjelmistoa. Vuoro vaikutus suomalaisen yhteiskunnan kanssa ei ole olennaista.

Menestystä tässä tulevaisuudessa tuottaa

- rahoituksen monipuolistaminen (oma säätiö, uudet rahoitusmallit)
- viestintään ja mediayhteistyöhön panostaminen
- kansainvälisen verkoston rakentaminen
- päättäjyhteistyöhön annettavat voimavarat

Taide on pysyvää, aktiivinen vuorovaikutus yhteiskunnan kanssa järjestelmien kehityksen edellytys

Talouden rakennemuutosten ennakoitaan rajoittavan verotulojen kasvua. Jos näin käy, myös julkisen rahoituksen määrä vähenee (Watanabe & Ilmola, 2018). Lähtökohtana resilienssin eli ketteryyden ja sopeutumiskyvyn kehittämiseksi edellä esitetyissä skenaarioissa on, että taidepalvelujen ja -koulutuksen rahoitus ei lisäännä. Uudistumiseen täytyy käyttää muita keinoja. Jos resursseja halutaan käyttää johonkin uuteen, täytyy joko luopua jostain olemassa olevasta toiminnasta tai oppia toimimaan tarvittaessa niukemmilla resursseilla ja samalla uudistaa radikaalisti nykyisiä toimintatapoja. Turvautuminen mihinkään Therbornin (2014, 80) nimeämään yksittäiseen tasa-arvoa tuottavaan mekanismiin eli eroja tasaavaan lähentymiseen, ulossuljettujen osallistamiseen, hierarkioiden purkamiseen tai resurssien uudelleenjakoon ei riitä. Tarvitsemme niitä kaikkia.

Koska ArtsEqualissa on etsitty keinoja eriarvoisuuden poistamiseen ja kansalaisten kulttuuristen oikeuksien ja tosiasiallisen tasa-arvon toteutumisen tukemiseen, esitämme seuraavassa esimerkkejä, joissa pyritään samanaikaisesti sekä lisäämään alan sopeutumiskykyä että purkamaan tunnistettuja eriarvoistavia mekanismeja taiteen palvelu- ja koulutusjärjestelmässä.

Millainen taiteen koulutuksen tai palvelujen tuotantojärjestelmän rakenne lisää sopeutumiskykyä ja ketteryyttä?

Yhteistyön lisääminen on ratkaisu tilanteeseen, jossa tarjontaa ei voida monipuolistaa eikä erilaisia yleisöjä tavoittaa resursseja lisäämällä. Projektiyhteistyötä tehdään jo nyt, mutta muutosten aikaansaaminen edellyttää pysyvämpiä, sektorirajat ylittäviä *yhteistyörakenteita* ja

jatkuvaa uuden yhteistyön suunnittelua: toisin sanoen tuotetaan palvelut tai jokin niiden edellyttämä toiminto yhdessä (esim. käytetään yhteisiä tiloja ja ammattilaisia) sekä tuotetaan osa palveluista sellaisessa (esimerkiksi digitaalisessa) muodossa, että ne voidaan välittää eri kohderyhmille ajasta ja paikasta riippumatta. Vakiintunut yhteistyö mahdollistaa myös pitkäaikaisen institutionaalisen oppimisen.

Edellä esitetyissä skenaarioissa julkinen rahoitus vähenee. Tämä vaatii *rahoitusrakenteen monipuolistamista* entisestään. Uudet luovat rahoitusmallit, kuten joukkorahoitus tai osarahoituksen hakeminen kansainvälisiltä rahastoilta tai sponsoreilta, voivat ratkaista uusien toimintamuotojen resurssiongelmia. Rahoituksen saaminen edellyttää kuitenkin taitoa tunnistaa hankkeen synnyttämää lisäarvoa ja artikuloida sitä rahoittajan arvoihin ja rahoitusohjelman tavoitteisiin sopivaksi. Digitaaliset jakelutiet ja alustat voivat olla mahdollisia lisärahoituksen lähteitä.

Millainen toiminta lisää sopeutumiskykyä ja ketteryyttä?

Tarjonnan monipuolistamisen edellytyksenä ovat hyvin konkreettiset muutokset koulutuksessa ja taidepalvelujen tuotannossa ja jakelussa.

Taideohjelmien opettajien ja toimijoiden *koulutuksen kannattaisi olla mahdollisimman laaja-alaista ja resilienssiä vahvistavaa*. Kaikki taidealan toimijat tarvitsevat tulevaisuudessa vahvempia yhteistyötaitoja toimiakseen yli toimialarajojen. Myös kansainvälisen yhteistyön osaamista tulee kehittää. Taidealan ammattilaiset tarvitsevat uudenlaisia pedagogisia valmiuksia erityisesti silloin, kun heidän työhönsä liittyy opetusta tai ohjausta, joka on ilmiöpohjaista, erilaisten oppijoiden tarpeiden mukaista tai taiteellista ajattelua ja taiteen keinoja hyödyntävää ongelmanratkaisua. Lisäksi he tarvitsevat nykyistä monipuolisempaa tutkimusosaamista, projektiosaamista,

viestintäosaamista, konseptointiosaamista, vuorovaikutustaitoja ja eettistä osaamista (Lehikoinen, 2019a; 2019b; Lehikoinen & Pässilä, 2016; ks. myös Lehikoinen, 2013).

Epätarkoituksenmukaiset, moniportaiset ja liian eriytetyt rakenteet, joiden ylläpitäminen on kallista, lisäävät jäykkyyttä ja hidastavat reagointia sekä rahoituksen että toiminnan näkökulmasta. Instituutioiden haasteena on karsia hallintoa, jotta entistä suurempi osa resursseista ei kuluisi hallinnon, rakenteiden ja toimistotilojen ylläpitämiseen. Keskustelu hallinnon ja rakenteiden karsimisesta ei kuitenkaan kohtaa itsensä työllistäviä freelancetaiteilijoita ja -pedagogeja, taidealan mikroyrityksiä eikä pieniä yhdistysmuotoisia organisaatioita, joita suurin osa taidealan toimijoista on. Usein nämä toimijat elävät kädestä suuhun ja heillä ei ole mitään, mistä karsia. Joudutaan kysymään, miten voidaan tuottaa vähemmällä enemmän. Esimerkkejä *resurssiniukasta, ekologisesta* toimintatavasta on jo nykyisessä opetuksessa ja palvelutuotannossa taidealalla. Oppilaat voivat kokeilla erilaisia taidemuotoja ryhmäopetuksessa. Verkossa lähetettävä konsertti tavoittaa – tosin erilaisena elämyksenä – satakertaisen yleisön. Jakeluteiden monipuolistuminen vaatii kuitenkin uusien digitaalisten teknologioiden hallintaa. Etäyhteyksin toteutetut palvelut voivat säästää paitsi taloudellisia resursseja myös luonnonvaroja. Ihmisen ja luonnon välisen monimutkaisen vuorovaikutussuhteen ymmärtäminen edellyttää kuitenkin myös laajempaa asenteen, osaamisen ja käytäntöjen muutosta. Taiteella ja taidekasvatuksella on tässä merkittäviä, vielä pitkälti hyödyntämättömiä mahdollisuuksia. Taiteilijoiden ja taidekasvattajien koulutuksen tutkimusperustainen kehittäminen on tässäkin avainasemassa.

Mediayhteistyö ja aktiivinen sosiaalisen median käyttö kanavana on osa vastuullista toimintaa, jossa sekä yleisölle että erityisesti toimintaa rahoittavalle yhteiskunnalle raportoidaan siitä, mitä rahoituksella on saatu aikaan. Erityisesti silloin, kun taideala osallistuu

yhteiskunnan päätöksentekoon siinä, miten kulttuuriset oikeudet toteutuvat, tarvitaan suorien päättäjäkontaktien lisäksi aktiivista julkisuudessa käytävää keskustelua. Tiedotusvälineiden tulisi huomioida erilaiset arvolähtökohdat yksipuolisen taloudellisen näkökulman sijaan.

Millainen ajattelu voi lisätä sopeutumiskykyä ja ketteryyttä?

Taiteen alojen sisällä luovutaan monoliittisestä taideihanteesta ja mustavalkoisesta vastakkainasetteluista. Perinteisen laadun kriteeristöä laajennetaan ja monipuolistetaan siten, että se heijastaa sitä, miten taide voi eri tavoin vastata nykyihmisen tarpeisiin ja tukea aktiivisesti yhteiskunnan ekologista, tasa-arvoon ja hyvinvointiin perustuvaa kehittämistä. Kun käsitys taiteellisen toiminnan laatu-riteereistä monipuolistuu ja kompleksistuu, monipuolistuvat myös taiteen tekemisen ja siitä nauttimisen tavat.

Tarvitsemme taiteen ammattilaisia, jotka jo koulutuksessa ohjataan alan instituutioiden ja yhteiskunnan väliseen *aktiiviseen vuorovaikutukseen*. Taiteen opetuksen ja palvelujen tuotannon organisaatiot voivat vastata yhteiskunnan muuttuviin tarpeisiin vain jatkuvan, monitasoisen ja monipuolisen dialogin avulla. Taiteen ammattilaisilla on myös laaja vastuu siitä, että yhteiskunta kehittyy moniarvoisemmaksi ja inklusiivisemmaksi ja että eriarvoistavat mekanismit ajan mittaan menettävät voimansa.

Tässä hankkeessa tarkasteltiin julkisesti osarahoitetun taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmän toimintaa eri toimintaympäristöissä, kuten kouluissa, taiteen perusopetuksessa, taideinstituutioissa ja integroituna muun muassa sosiaali- ja terveysalan palveluihin, vankeinhoitoon ja maahanmuuttajien kotoutukseen. Vaikka osassa tutkimuksia tarkasteltiin taiteen terveys- ja hyvinvointivaikutuksia, rajattiin tarkastelun ulkopuolelle kuitenkin taide hoitomuotona eli taideterapia. Kun tarkasteltiin taidetta ja taidekasvatusta osana koulun ja oppilaitosten toimintaa, tutkimuksen ulkopuolelle rajattiin toisen asteen oppilaitokset ja vapaan sivistystyön oppilaitokset. Siten tutkimatta jäivät esimerkiksi vapaan sivistystyön oppilaitosten mahdollisuudet edistää taiteen ja taidekasvatuksen tasa-arvoista saavutettavuutta, kulttuuristen oikeuksien toteutumista ja kulttuurihyvinvointia.

Tutkijoiden yliopistopartnereita

Helsingin yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Oulun yliopisto, Aalto-yliopisto, International Institute for Applied Systems Analysis, IIASA (Itävalta), University of Auckland (Uusi-Seelanti), Kööpenhaminan yliopisto (Tanska), Guildhall School of Music & Drama (Iso-Britannia), University of Chester (Iso-Britannia), University of Queensland (Australia), North-West University (Etelä-Afrikka).

Tämän raportin kirjoittamisen on mahdollistanut ArtsEqual-hanke, jonka on rahoittanut Suomen Akatemian Strategisen Tutkimuksen Neuvosto sen Tasa-arvoinen yhteiskunta (EQUA) tutkimusohjelmassa vuosina 2015–2021 [projektinnumero 314223/2017].

Lähteet

- ABBING, H. (2019). *The changing social economy of art: Are the arts becoming less exclusive?* Palgrave Macmillan.
- AHOKAS, I., & HEIKKILÄ, K. (2017). Osatutkimus 3: Alueellisen yhteistyön toimintamallin arviointi. Teoksessa A. Laukkanen (toim.), *Eviva: Ennaltaehkäisevä virikkeellinen vapaa-aika* (Kipinä 1, s. 24–55). Turun yliopisto.
- Ajauksia (HEIKINAHO M., LINDY, P., MARTIN, M., & TELLA, P.) (2019). What does the re-liberation of authorship, democratic decision and collegiality mean for us in Ajauksia-group? Sense exercises in the spring of 2019. *Research Pavilion RP#3*. [Uniarts Helsinki. Venice, Italy and Infolab. RP#3. Exhibition Laboratory.]
- ALKIRE, S., & DENEULIN, S. (2009). The human development and capability approach. Teoksessa S. Deneulin & L. Shahani (toim.), *An introduction to the human development and capability approach: Freedom and agency* (s. 22–48). Earthscan.
- ANSIO, H. (2019). *Ryhmämuotoinen taidetoiminta evankelis-luterilaisissa seurakunnissa: etnografinen tutkimus* (pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto). <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-20>
- ANSIO, H., FURU, P., & HOUNI, P. (2016). *Taide torjuu yksinäisyyttä*. [ArtsEqual Policy Brief 2/2016.]
- ANSIO, H., HOUNI, P., & PIISPA, M. (2018). ”Ei ole keksitty sitä ammattinimikettä, mikä olisin”: Sosiaalisesti sitoutuneet taiteilijat ja hybridinen työ. *Yhteiskuntapolitiikka*, 83(1), 5–17.
- ANSIO, H., SEPPÄLÄ, P., & HOUNI, P. (2017). Teachers’ experiences and perceptions of a community music project: Impacts on community and new ways of working. *International Journal of Education & the Arts*, 18(37). <http://www.ijea.org/v18n37/>
- ANTTILA, E., JAAKONAHO, L., JUNTUNEN, M.-L., MARTIN, M., NIKKANEN, H. M., SAASTAMOINEN, R., & TURPEINEN, I. (2017) *Peruskoulu: Suomen suurin kulttuurikeskus*. [ArtsEqual Policy Brief 2/2017.]
- ANTTILA, E. (2019). Migrating pedagogies: Encountering immigrant pupils through movement and dance. *International Journal of Critical Pedagogy*, 10(1), 75–96.

- ANTTILA, E., JAAKONAHO, L., KANTOMAA, M., SILJAMÄKI, M., & TURPEINEN, I. (2019). *Tanssi liikuttaa*. [ArtsEqual Policy Brief 1/2019.]
- ANTTILA, E., SILJAMÄKI M., & ROWE, N. (2018). Teachers as frontline agents of integration: Finnish physical education students' reflections on intercultural encounters. *Physical Education and Sports Pedagogy*, 23(6), 609–622.
- BAUMAN, Z., (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press
- BERGER, P. & LUCKMAN, T. L. (1966). *The social construction of knowledge: A treatise on the sociology of knowledge*. Doubleday.
- BJÖRK, C., & HEIMONEN, M. (2019). Music schools and human flourishing: what can national education policy enable and restrict? Teoksessa M. Hahn, & F.-O. Hofecker (toim.), *The future of music schools: European perspectives* (s. 35–50). Musikschulmanagement Niederösterreich.
- BRANDO, N. (2016). Distributing educational opportunities: Positionality, equality and responsibility. *International journal of children's rights*, 24(3), 575–598.
- CASCIARO, T., EDMONDSON, A. C., & JANG, S. (2019). Cross-silo leadership: How to create more value by connecting experts from inside and outside the organisation. *Harvard Business Review*, 97(3), 130–139.
- ELMGREN, H. (2019). Merit-based exclusion in Finnish music schools. *International Journal of Music Education*, 37(3), 425–439.
- FOUCAULT, M. (2003). *Society must be defended* (käännös D. Macey). Allen Lane & The Penguin Press.
- FOUCAULT, M. (2010). *Seksuaalisuuden historia* (suom. K. Sivenius). Gaudeamus.
- FRASER, N. (1997). *Justice Interruptus: Critical Reflections on the 'Postsocialist' Condition*. Routledge.
- GAUNT, H., & WESTERLUND, H. (2021). Invitation. Teoksessa H. Westerlund & H. Gaunt (toim.), *Expanding professionalism in music and higher music education – A changing game* (s. xiii–xxxiii). Routledge.
- HASU, J. (2017). ”Kun siihen pystyy kuitenkin, ei oo mitään järkee olla tekemättä”: oppimisen vaikeudet pianonsoiton opiskelussa – oppilaiden kokemuksia ja opetuksen keinoja (väitöskirja, Jyväskylän yliopisto).
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7187-8>
- HATCH, M. J., & CUNLIFFE, A. L. (2013). *Organization theory: Modern, symbolic, and postmodern perspectives* (3. painos). Oxford University Press.
- HAUTSALO, L. (2021). Expanding professionalism in and through Finnish local opera. Teoksessa H. Westerlund & H. Gaunt (toim.), *Expanding professionalism in music and higher education – A changing game* (s. 1–15). Routledge.
- HEINONEN, S., KUUSI, O., KURKI, S., PARKKINEN, M., RUOTSALAINEN, J., SALMINEN, H., & VIHERRÄ, M.-L. (2017). Terminology of Futures Research. Teoksessa S. Heinonen, O. Kuusi & H. Salminen (toim.), *How do we explore our futures? Methods of futures research*, (s. 301–312). Acta Futura Fennica 10. The Finnish Society for Futures Studies.

- HEINONEN, S., KUUSI, O., & SALMINEN, H. (toim.). (2017). *How do we explore our futures? Methods of futures research*. Acta Futura Fennica 10. The Finnish Society for Futures Studies.
- HIGLEY, J., & BURTON, M. (2006). *Elite foundations of liberal democracy*. Rowman & Littlefield.
- HIRVONEN-NURMI, K. (painossa). Tiedon monimuotoisuus museoiden yhteistyöhankkeissa ja ammatillisissa käytännöissä – näkökulma Meksikon wirrarikayhteisöstä. Teoksessa A. Rastas & L. Koivunen (toim.), *Marginaaleista museoihin* (s. 229–248). Vastapaino.
- HJERPE, R., ILMAKUNNAS, S., VALPPU, P., & VOIPIO, I. B. (1999). Johdanto. Teoksessa Hjerpe, R., Ilmakunnas, S., Valppu, P. & Voipio, I. B. (toim.), *Hyvinvointivaltio 2000-luvun kynnyksellä: VATT-vuosikirjan 1999 artikkelit* (s. 1–10). Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- HOUNI, P. (2018). Onko taiteesta hyötyä yksilölle ja yhteiskunnalle? Teoksessa A. Mutanen ym. (toim.), *Hyöty* (s. 61–80). Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 48. Turun ammattikorkeakoulu.
- JAAKONAHO, L. (2019). Tutkimusta kehitysvammaisten taidetoiminnan etiikasta ja ”punkisti rokkaavasta” vaikuttavuuskampanjasta. *Ketju* 1/2009. <https://ketju-lehti.fi/aiheet/tutkimuksessa-tapahtuu/tutkimusta-kehitysvammaisten-taidetoiminnan-etiikasta-ja-punkisti-rokkaavasta-vaikuttavuuskampanjasta/>
- JOHANSEN, I. (2018). Scenario modelling with morphological analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 126, 116–125.
- JULKUNEN, R. (2006). *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja vastuu*. Stakes.
- (2017). *Muuttuvat hyvinvointivaltiot: Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina* (SoPhi 137). Jyväskylän yliopisto.
- JUNTUNEN, M.-L. (2015). Pedagoginen kokeilu integroida iPadin käyttö, luova tuottaminen ja keholliset työtavat peruskoulun seitsemännen luokan musiikinopetuksessa: Tapaustutkimus toimijuuden näkökulmasta. *Musiikkikasvatus*, 18(1), 56–76.
- (2017). *Oppilaan yhdenvertainen oikeus laadukkaaseen musiikinopetukseen peruskoulussa turvattava*. [ArtsEqual Policy Brief 1/2017.]
- (2018). Using socio-digital technology to enhance participation and creative engagement in a lower secondary music classroom. *Nordic Research in Music Education Yearbook*, 18, 47–74.
- JUNTUNEN, M.-L. & ANTTILA, E. (2019). Taidekasvatus: Peruskoulun sokea piste. *Kasvatus*, 50(4), 356–363.
- JUNTUNEN, M.-L. & KIVIJÄRVI, S. (2019). Opetuksen saavutettavuuden edistäminen taiteen perusopetusoppilaitoksissa 2013–2018: Kyselyn raportointia. *Musiikkikasvatus*, 22(2), 70–87.

- KAIDESJOJA, T. J. (2018). Sosiaalisilla mekanismeilla selittäminen historiallisessa sosiologiassa. Teoksessa T. Kaidesoja, T. Kankainen, & P. Ylikoski (toim.), *Syistä selityksin: kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä* (s. 234–278). Gaudeamus.
- KALLIO, A. A. (2017). *Basic Education in The Arts, Equality, And Sámi Communities in Finland*. [ArtsEqual Infopaketti.]
- KALLIO, A. A. & HEIMONEN, M. (2019). A toothless tiger? Capabilities for indigenous self-determination in and through Finland's extracurricular music education system. *Music Education Research*, 21(2), 150–160.
- KALLIO, A. A. & LÄNSMAN, H. (2018). Sami Re-Imaginings of Equality in/through Extracurricular Arts Education in Finland. *International Journal of Education and the Arts*, 18, (7). <http://www.ijea.org/v19n7/v19n7.pdf>.
- KANTONEN, L. (2019a). Revitalization of oral history in Wixárika community-based schools and museum: Working towards decolonisation of art education among the Indigenous peoples of Mexico. Teoksessa O. Kortekangas, P. Keskitalo, J. Nyyssönen, A. Kotljarchuk, M. Paksuniemi & D. Sjögren (toim.), *Sámi educational history in a comparative international perspective* (s. 265–282). Palgrave Macmillan.
- (2019b). Meksikon wírrarikojen yhteisömuseoprojekti: performanssi kehitysyhteistyössä. Teoksessa K. Monni & K. Törmi (toim.), *Yhteisö ja taide: Teemoja 2000-luvun taiteilijan laajentuneeseen toimintakenttään* (Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 71). <https://disco.teak.fi/yhteiso-ja-taide/3-9-meksikon-wirrarikojen-yhteisomuseoprojekti-performanssi-kehitysyhteistyossa/>
- KANTONEN, L. & KANTONEN, P. (2017). Living camera in ritual landscape: Teachers of the Tatuutsi Maxakwaxi school, the Wixárika ancestors, and the teiwari negotiate videography. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 11(1). <https://www.jef.vee/index.php/journal/article/view/244>
- KARTTUNEN, S., RAUTIAINEN, P., LEHTONEN, J., TEIKARI, A., SANDAL, G., PÖYHÖNEN, S., & HAAPAKANGAS, E.-L. (2017). *Taiteilija turvapaikanhakijana ja kansainvälisen suojelun kohteena*. [ArtsEqual Policy Brief 4/2017.]
- KIVIÄRVI, S. (2018). Nuotinkirjoituksen kasvatukselliset merkitykset yhdenvertaisuuden näkökulmasta: Tapaustutkimuksen kohteena Kuvionuotit ja suomalainen musiikkikasvatusjärjestelmä. *Musiikki*, 48(2), 60–62.
- KIVIÄRVI, S., & POUTIAINEN, A. (2019). Supplying social capital through music education: A study on interaction in special educational needs students' concerts. *Research Studies in Music Education*, 42(3), 347–367.
- KIVIÄRVI, S., & RAUTIAINEN, P. (2020). *Kohtuullinen mukauttaminen musiikinopetuksen yhdenvertaisuuden edistäjänä*. [ArtsEqual Policy Brief 2/2020.]

- KIVIJÄRVI, S., & VÄKEVÄ, L. (2020). Considering equity in applying Western standard music notation from a social justice standpoint: Against the notation argument. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 19(1), 23–45.
- KOIVISTO, T.-A. (2021). Making our way through the deep waters of life: Music practitioners' professional work in neonatal intensive care units. Teoksessa H. Westerlund & H. Gaunt (toim.), *Expanding professionalism in music and higher music education – A changing game* (s. 115–128). Routledge.
- KOIVISTO, T.-A., LEHIKONEN, K., LAPIO, P., LILJA-VIHERLAMPI, L.-M., & SALAN-TERÄ, S. (2020). *Kulttuuri ja taide sairaalassa ja muissa terveystalveissa*. [ArtsEqual Policy Brief 1/2020.]
- KOIVUNEN, H., & MARSIO, L. (2006). *Reilu kulttuuri? Kulttuuripoliittikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet*. Opetusministeriön julkaisuja 2006: 50. Opetusministeriö.
- KOSKELA, M., KUOPPAMÄKI A., KARLSEN, S., & WESTERLUND, H. (2021). The paradox of democratic popular music education. Intersectionalizing 'youth' through curriculum analysis. Teoksessa A. Kallio, H. Westerlund, S. Karlsen, K. Marsch & E. Saether (toim.), *The Politics of Diversity in Music Education* (pp. 135–149). Springer.
- KOSKINEN, A. (2019). Saramäen laitosteatteeri: esityksen valmistaminen ja taiteellinen tutkimus Turun vankilassa. Teoksessa K. Monni & K. Törmi (toim.), *Yhteisö ja taide: teemoja ja näkökulmia 2000-luvun taiteilijan laajentuneeseen toimintakenttään*. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 72.
- KOSKINEN, A., & VALO, A. (2020). Oikeasti meidän tekemä – teatteriohjaajan etiikka vankilassa. *Taidetutka*, 21.1.2020.
- KUOSA, T. (2017). Future signals as a sense-making tool. Teoksessa S. Heinonen, O. Kuusi & H. Salminen (toim.), *How do we explore our futures? Methods of futures research*, (s. 276–282). Acta Futura Fennica 10. The Finnish Society for Futures Studies.
- LAES, T. (2017). *The (im)possibility of inclusion: Reimagining the potentials of democratic inclusion in and through activist music education*. Studia Musica 72. (väitöskirja, Taideyliopiston Sibelius-Akatemia).
- LAES, T., JUNTUNEN, M.-L., HEIMONEN, M., KAMENSKY, H., KIVIJÄRVI, S., NIEMINEN, K., TUOVINEN, T., TURPEINEN, I., & ELMGREN, H. (2018a). *Saavutettavuus ja esteettömyys taiteen perusopetuksen lähtökohdana*. [ArtsEqual Policy Brief 1/2018.]
- LAES, T., & RAUTIAINEN, P. (2018). Osallistuminen taiteeseen ja kulttuuriin – elinikäinen oikeus vai velvollisuus? *Aikuiskasvatus*, 38(2), 130–139.
- LAES, T., & WESTERLUND, H. (2018). Performing Disability in Music Teacher Education: Moving Beyond Inclusion through Expanded Professionalism. *International Journal of Music Education*, 36(1), 34–46.

- LAES, T., WESTERLUND, H., SAETHER, E., & KAMENSKY, H. (2021). Practicing civic professionalism through inter-professional collaboration: Reconnecting quality with equality in the Nordic music school system. Teoksessa H. Westerlund & H. Gaunt (toim.), *Expanding professionalism in music and higher music education – A changing game* (s. 16–29). Routledge.
- LAES, T., WESTERLUND, H., VÄKEVÄ, L., & JUNTUNEN, M.-L. (2018b). Suomalaisen musiikkioppilaitosjärjestelmän tehtävä nyky-yhteiskunnassa: Ehdotelmasta systeemiseksi muutokseksi. *Musiikki*, 48(2), 5–25.
- LAUKKANEN, A. (2017). Tutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa A. Laukkanen (toim.), *Eviva: Ennaltaehkäisevä virikkeellinen vapaa-aika* (Kipinä 1, s. 1–7). Turun yliopisto.
- LAUKKANEN, A., AHOKAS, I., AND, T., & MISTOLA, S. (2017). Osatutkimus 2: Asukkaat ja yhteisöllisyys. Teoksessa A. Laukkanen (toim.), *Eviva: Ennaltaehkäisevä virikkeellinen vapaa-aika* (Kipinä 1, s. 18–23). Turun yliopisto.
- LEHIKONEN, K. (2013). Qualification framework for artists in artistic interventions. Teoksessa J. Heinsius & K. Lehikoinen (toim.), *Training artists for innovation: Competencies for new contexts*, (s. 49–63). Kokos 2. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.
- (2017). Cultural rights, well-being and democracy in elderly care: The dance ambassadors as a case study. *Nordic Journal of Dance*, 8(2), 30–41.
- (2019a). Dance in elderly care: Professional knowledge. *Journal of Dance Education*, 19(3), 108–116.
- (2019b). Näkökulmia laajentuvaan ammattilaisuuteen ja taidealan korkeasteen koulutukseen, Luku 1.0. Teoksessa K. Monni & K. Törmi (toim.), *Yhteisö ja taide: teemoja ja näkökulmia 2000-luvun taiteilijan laajentuneeseen toimintakenttään* (s. . Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 71. Teatterikorkeakoulu, Taideyliopisto. <https://disco.teak.fi/yhteiso-ja-taide/>
- (2021). *Inclusion and intercultural dialogue as a blind spot in the arts*. [Paper presentation. Plenary Panel Arts, Health, Welfare and Care: Reflections on Some Results in ArtsEqual]. ESA Research Network Sociology of the Arts 11th Midterm Conference, Helsinki, Finland.
- LEHIKONEN, K. & PÄSSILÄ, A. (2016). Johdanto. Teoksessa K. Lehikoinen, A. Pässilä, M. Marin & M. Pulkki (toim.), *Taiteilija kehittäjänä: Taiteelliset interventiot työssä*, (s. 7–33). Kokos 1. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.
- LEHTONEN, J. (toim.) (2016). *Vapauden kauhu: Kirjoituksia vankilasta vapautuvien teatterista*. Kansallisteatterin kirja 70. ntamo.
- LEHTONEN, J. (2017). ”Maahanmuuttovirasto taiteen asiantuntijana.” [Blogikirjoitus, Taiteen edistämiskeskus.] <https://100puheenvuoroataiteesta.taike.fi/maahanmuuttovirasto-taiteen-asiantuntijana/>

- LEHTONEN, J. (2019). ”Ilmaisuyhteisön tarina: ex-vankien ja taiteilijoiden yhteisö Vapauden kauhu -projektissa.” Teoksessa K. Monni & K. Törmi (toim.), *Yhteisö ja taide: teemoja ja näkökulmia 2000-luvun taiteilijan laajentuneeseen toimintakenttään*. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 71. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu. <https://disco.teak.fi/yhteiso-ja-taide/3-1-ilmaisuyhteisön-tarina-ex-vankien-ja-taiteilijoiden-yhteisö-vapauden-kauhu-projektissa/>
- LINTON, S. (1998). *Claiming disability knowledge and identity*. New York University Press.
- MASLOW, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- NAPIER, D., ANCARN, C., BUTLER, B., CALABRESE, J., CHATER, A., & CHATTERJEE, H. (2014). Culture and health. *The Lancet Commissions*, 384(9954), 1607–1639.
- NIKKANEN, H. M., KIRSI, K., & ANTTILA, E. (2019). Artistic process as a frame for collaborative, embodied pedagogies: Combining dance with language learning. Teoksessa C. Svendler Nielsen & S. Burrige (toim.), *Dancing across borders: Perspectives on dance, young people and change* (s. 134–144). Routledge.
- NUSSBAUM, M. (2006). *Frontiers of justice: Disability, nationality, species membership*. Harvard University Press.
- ODENDAAL, A., LEVÄNEN, S., & WESTERLUND, H. (2018). Lost in translation? Reexamining neuroscientific research and the claimed transfer benefits of musical practice. *Music Education Research*, 1(1), 4–19.
- (2020). The Mnemonist’s legacy: On memory, forgetting, and ableist discourse in 21st century inclusive music education. *Music Education Research*, 22(3), 360–370.
- PIKETTY, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- PONKILAINEN, M. (2016). ”Nyt mä tiedän, että mä asun Suomessa”: Turvapaikanhakijoiden osallisuus liikunnallisissa kielityöpajoissa [opinnäytetyö, Jyväskylän ammattikorkeakoulu].
- Porttiteatteri (2021). <https://porttiteatteri.fi/>
- PÄSSILÄ, A., & OWENS, A. (2017). Välinpitämättömyyttä vastaan merkityksellisuuden puolesta. Teoksessa A. Kuhalampi & H. Laakso (toim.), *Tässä mä olen. Tuloksia ja kokemuksia Mun juttu – meidän tulevaisuus -hankkeen toiminnasta* (s. 21–33). Lappeenranta University of Technology.
- RAUTIAINEN, P. (2019). Oikeus osallistua kulttuurieämään ja sen toteutuminen 2010-luvun Suomessa. *Lakimies* 7–8/2019, 1010–1031.
- RAWLS, J. (1999). *A Theory of Justice*. Revised Edition. The Belknap Press of Harvard University Press.

- Rikosseuraamuslaitos (3.9.2020). *Arvot ja strategia*.
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>.
- SAARI, J. (2015). *Huono-osaiset, elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Gaudeamus.
- SAUKKONEN, P. (2020). *Vimmainen maailma. Kirjoituksia muuttoliikkeestä, monikulttuurisuudesta ja nationalismista*. Siirtolaisinstituutti.
- SEN, A. (1980). Equality of what? Teoksessa S. McMurrin (toim.), *Tanner lectures on human values* (vol. 1, s. 195–220). Cambridge University Press.
- (1987). *The standard of living*. Cambridge University Press.
- (1992). *Inequality Reexamined*. Russell Sage Foundation.
- SEPPÄLÄ, P., ANSIO, H., HOUNI, P., & HAKANEN, J. J. (2020). A two-wave quasi-experimental intervention study of a participatory visual art intervention: unexpected effects on job resources and work engagement. *Arts & Health, 12*(1), 38–52.
- SILJAMÄKI, M., & ANTTILA, E. (2019). Fostering intercultural competence and social justice through dance and physical education: Finnish PE student teachers' experiences and reflections. Teoksessa C. Svendler Nielsen & S. Burridge (toim.), *Dancing across borders: Perspectives on dance, young people and change* (s. 53–64). Routledge.
- (2020). *Liikuta kehoa, taivuta kieltä ja moni kulttuuri löytyy sieltä*. Liito-lehti 2020(2), 16–19.
- SILJAMÄKI, M., ANTTILA, E., & PONKILAINEN, M. (2017). Kulttuurienvälinen osaaminen liikuntakasvatuksessa: opiskelijoiden kokemuksia turvapaikanhakijoille pidetyistä liikunnallisista kielityöpajoista. *Liikunta ja tiede, 54*(6), 88–94.
- SIPONKOSKI, S. (2020). *Kulttuurisen vanhustyön tietopohjaa rakentamassa. RAI-järjestelmän hyödyntäminen*. Helsingin kaupunki.
- Suomen Akatemia. (2014). *Tasa-arvoinen yhteiskunta (EQUA)*. <https://www.aka.fi/suomen-akatemia-vanha/strategisen-tutkimuksen-rahoitus2/ohjelmat-ja-hankkeet/tasa-arvoinen-yhteiskunta/>
- SUTELA, K., JUNTUNEN, M.-L., & OJALA, J. (2016). Inclusive music education: The potential of the Dalcroze approach for students with special educational needs. *Approaches: An Interdisciplinary Journal for Music Therapy, 8*(2), 134–146.
- (2020). Applying music-and-movement to promote agency development in music education: a case study in a special school. *British Journal of Music Education, 37*(1), 71–85.

- SUTELA, K., KIVIJÄRVI, S. & ANTTILA, E. (2021) Moving encounters: Embodied pedagogical interaction in music and dance educators' expanding professionalism. Teoksessa H. Westerlund & H. Gaunt (toim.), *Expanding professionalism in music and higher music education – A changing game* (s. 89–101). Routledge.
- THERBORN, G. (2012). The killing fields of inequality. *International Journal of Health Services*, 42(1), 579–589.
- (2014). *Eriarvoisuus tappaa* (suom. T. Henttonen). Vastapaino.
- THOMSON, K. (2021). *Reciprocal integration in a musical thirdspace: An ethnographic study with refugee musicians and higher music education students*. *Studia Musica* 87. (väitöskirja, Taideyliopiston Sibelius-Akatemia).
- TURPEINEN, I. (2018). Tanssi koulussa – ”Siltä jonkinlainen lukko aukes!” *Taidetutka*. <http://taidetutka.fi/author/isto-turpeinen/>
- TURPEINEN, I., JUNTUNEN, M.-L., & KAMENSKI, H. (2019). *Etsivä kulttuuriryö lisää lasten ja nuorten kulttuurista osallisuutta*. [ArtsEqual Policy Brief 2/2019].
- Valtiovarainministeriö (2019). *Taloudellinen katsaus kevät 2019*. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:27.
- VÄKEVÄ, L., WESTERLUND, H., & ILMOLA-SHEPPARD, L. (2017). Social innovations in music education: Creating institutional resilience for increasing social justice. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 16(3), 129–147.
- WATANABE, C., & ILMOLA, L. (2018). *Digitalization of global economy and public sector funding*. (Reports on scientific computing and optimization 1/2018). Jyväskylän University Press.
- WESTERLUND H., & GAUNT, H. (toim.) (2021) *Expanding professionalism in music and higher music education – A changing game*. Routledge.
- WESTERLUND, H., KARTTUNEN, S., LEHIKONEN, K., LAES T., VÄKEVÄ, L., & ANTTILA, E. (2021) Expanding professional responsibility in arts education: Social innovations paving the way for systems reflexivity. *International Journal of Education & the Arts*, 22(8). <http://doi.org/10.26209/ijea22n8>
- WESTERLUND, H., LAES, T., & RAUTIAINEN, P. (2018). *Voiko taiteen potentiaaliin luottaa?* [Strategisen Tutkimuksen Neuvoston blogisarja]. <https://www.aka.fi/fi/strategisen-tutkimuksen-rahoitus2/blogeja/2018/voiko-taiteen-potentiaaliin-luottaa/>
- WESTERLUND, H., LEHIKONEN, K., ANTTILA, E., HOUNI, P., KARTTUNEN, S., VÄKEVÄ, L., FURU, P., HEIMONEN, M., JANSSON, S.-M., JUNTUNEN, M.-L., KANTONEN, L., LAES, T., LAITINEN, L., LAUKKANEN, A., & PÄSSILÄ, A. (2016). *Taiteet, tasa-arvo ja hyvinvointi: Katsaus kansainväliseen tutkimukseen*. [ArtsEqual Infopaketti.]

- WESTERLUND, H., LEVÄNEN, S., & ODENDAAL, A. (2019a). The learnification, brainification and genetification of arts education—Losing sight of the arts? [ArtsEqual blogikirjoitus.] <https://blogit.uniarts.fi/kirjoitus/the-learnification-brainification-and-genetification-of-arts-education-losing-sight-of-the-arts/>
- WESTERLUND, H., VÄKEVÄ, L., & ILMOLA-SHEPPARD, L. (2019b). How Music Schools Justify Themselves: Meeting the Social Challenges of the 21st Century. In M. Hahn (Ed.), *European Perspectives on Music Education* (pp. 15–33). Musikschulmanagement Niederösterreich GmbH.
- YOUNG, S. (2002). *Beyond Rawls: An analysis of the concept of political liberalism*. University Press of America.

valokuvat: Juha Metso (s. 6, 14, 24, 56); Eeva Anundi (s. 14); Kalle Kallio (s. 56)
muotoilu ja taitto: Aleksi Salokannel · S I S I N
paino: Eräsalon kirjapaino, Tampere 2021
ISBN 978-952-353-042-3 (pdf)

ArtsEqual-hankeessa, jota Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvosto rahoitti (2015-2021), tutkittiin osallistumisen esteitä taiteissa ja taidekasvatuksessa. Hankkeessa ehdotettiin huono-osaisuuden kehän murtamista aktiivisilla toimilla ja tarkasteltiin taiteen käytäntöjä ja palveluja eettisestä näkökulmasta. Tässä raportissa kuvataan tärkeimpiä suomalaisessa taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmässä tunnistettuja eriarvoistavia mekanismeja ja niiden taustalla olevia laajempia ajattelumalleja.

kannen kuva: Juha Metso